

Rávdnji

Den rike samiske historia til Tromsø er ukjend for mange fordi fleire av byen sine samiske spor gjeikk tapt i fornorsking og grensestenging.

Utstillinga Rávdnji ved Norges arktiske universitetsmuseum, løftar fram fortrenge fortellingar om den samiske historia i Tromsøområdet.

Foto: Mari Karlstad, Norges arktiske universitetsmuseum 2025

Ansvarlig redaktør:

Ingrid Sommerseth

Hefteredaktør:

Trude Fonneland

Grafisk design og trykk:

Grafiske Tjenester,
UiT Norges arktiske universitet

Manuskript og tips om tema,
bes sendt til:

Ottar, Norges arktiske universitets-
museum, PB 6050, Langnes,
9037 Tromsø
Tlf. 77 64 40 00

E-post: ottar@uit.no

Ottar digitalt:

<https://septentrio.uit.no/ottar>

*Ottar utgis av Norges arktiske universitetsmuseum
og akademi for kunsthøgskolen*

UiT Norges arktiske universitet

Utkommer med 4 hefter i året. Årgang 71.

Grafisk produksjon og trykk:

Grafiske tjenester, UiT Norges arktiske universitet.

Den digitale utgaven av dette heftet er tilgjengelig på

<https://doi.org/10.7557/ottar.7112025>

Redaksjonen er ikke ansvarlig for den enkelte forfatters synspunkter.

*Alle tekstene i dette Ottar-heftet er lisensiert med [CC BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/). Den enkelte
artikkelforfatter er opphaver. For informasjon om gjenbruksvilkår for de
enkelte illustrasjonene, følg lenker i bildeteksten.*

ISSN 2704-0933 (online)

ISSN 0030-6703 (trykt utgave)

Populærvitenskapelig tidsskrift fra Norges arktiske universitetsmuseum nr. 351 · 2025

Ottar sa til Herren sin, Alfred konge, at han budde lengst nord i landet ved Vesthavet. Han sa at landet likevel var mykje lenger mot nord, men at det er heilt ubyggt. Einast på nokre få stader her og der held finnar til. Om vinteren driv dei med jakt og om sommaren med fiske ved havet.

Slik begynner fortellingen til den nordnorske høvdingen Ottar. Omkring 890 foretok han en reise til England, og ga Kong Alfred en beretning om Nord-Norge og om en ferd langs kysten til Kvitsjøen. Beretningen ble føyd inn i kong Alfreds oversettelse av Orosius' verdenshistorie. Inspirert av den gamle håløyghøvdingens nysgjerrighet og fortellerglede, har OTTAR siden 1954 trykt artikler om nordnorsk og arktisk natur, kultur og samfunnsliv.

Forside:

Del av utstillinga Rávdnji.
Foto: Mari Karlstad

Bakside:

Torghuken i Romsa/Tromsø i 1902. Rundt 7 tonn reinkjøtt ble solgt i Tromsø på midten av 1800-tallet. Reinkjøtt var en viktig næringskilde for de ca. 2500 innbyggerne i byen. Til venstre ser vi kjøttkontrollen bygd i 1894 for å få større kontroll på varer som ble solgt utenfor kjøpmennenes og handelshusenes system.
Foto: Tsnf 53894 Norges arktiske universitetsmuseum, UiT

Innleiing

Trude Fonneland2
<https://doi.org/10.7557/ottar.8056>

Rávdnjevággi og Romssavággi – sommarheimane som gjekk tapt

Trude Fonneland og Ingrid Sommerseth3
<https://doi.org/10.7557/ottar.8061>

Margrethe Kitti – siida eamit og tromsosome

Stine Benedicte Sveen12
<https://doi.org/10.7557/ottar.8062>

Den grenseoverskridende reindriften og dens skjebne i Troms

Ivar Bjørklund.....20
<https://doi.org/10.7557/ottar.8063>

Sjøsamiske spor i Tromsøområdet

Trude Fonneland og Ingrid Sommerseth28
<https://doi.org/10.7557/ottar.8064>

Stábba og Sieidigeađge. To offersteder i Tromsøområdet

Dikka Storm.....36
<https://doi.org/10.7557/ottar.8065>

Tvangsflytting, vindkraft, reindrift og protest i utstillinga Rávdnji

Camilla Brattland.....42
<https://doi.org/10.7557/ottar.8066>

Refleksjoner rundt det kuratoriske arbeidet med utstillingen Rávdnji

Rossella Ragazzi i samarbeid med Joar Nango48
doi.org/10.7557/ottar.8067

Innleiing

<https://doi.org/10.7557/ottar.8056>

Den rike samiske historia til Romsa/Tromsø er ukjend for mange av di fleire av byen sine samiske spor gjekk tapt i fornorsking og grensestenging. Utstillinga Rávdnji, som opna ved museet 13. juni 2024, løftar fram fortrenge fortellingar om den sjøsamiske og reindriftssamiske historia i Tromsøområdet. Ho peikar på kulturelle band mellom kyst og innland, samiske kulturminne, levd liv, kvardagssyslar, og det gode naboskapet/verdde. I dette Ottarnummeret er målet å grava djupare i nokre av dei tema utstillinga kastar lys over.

Lenge har det vore eit ubalansert forhold mellom mangelen på kunnskap om den lokale, samiske historia og museet sine rike arkiv. Gjennom djupdykk i museet sine fotoarkiv, gjenstandssamlingar og forskingsarkiv, er målsettinga å løfta fram spor og forteljingar om samisk liv i Romsa. Med dette nummeret av Ottar tek åtte inviterte forfattar utgangspunkt i problemstillingar knytt til den lokale samisk historia som også har band til utstillinga Rávdnji.

Trude Fonneland og Ingrid Sommersest sine artiklar har fokus på Rávdnjevággi/Finnheia på Sállir/Kvaløya og den bynære Romssavággi/Tromsdalen. Begge landskapsrom inngår i ei større historie om grensestenginga og tvangsforflyttinga sine konsekvensar. I tillegg løftar dei fram sjøsamiske spor i Tromsøområdet gjennom kulturminne og skriftlege kjelder som vitnar om sjøsamar sitt liv og virke i Romsa.

I Rávdnji er eit av utstillinga sine panel via til forteljinga om Máhte Marge/Margrethe Kitti, som var leiar for ein reindriftssiida med ein stor reinflokk på Sállir/Kvaløya. Stine Benedicte Sveen fortel om Margrethe sitt liv frå ho vart fødd i fembøringen Drauen i 1884 til ho vart gravlagt på gravlunden ved foten av Rávdnjevággi/Finnheia i 1972, og alle forteljingane som lever vidare.

Tvangsforflytting av reindrifsfamiliar frå sommarlandet i Tromsøområdet er vitnesbyrd om historisk urett. Ivar Bjørklund gjev i sin artikkel ein viktig kontekst til forhandlingane om den grenseoverskridande reindriften frå utforminga av Lappekodisillen i 1751 fram til 1972-konvensjonen. Bjørklund viser at utanrikspolitiske grep har splitta opp det samiske fellesskap både innanfor og utover Noreg sine grenser.

Nokre av kulturminna som fortel om samisk tilhøyrslse til og virke i Tromsøområdet er sieiddit, offerstadar. Dikka Storm løftar fram to slike sieiddit som peikar på ulike samiske levemåtar i regionen; Stábba/Stabben i Málatvuotna/Malangen og Sieidigeaðge/Seisteinen i Gállafierda/Kaldfjorden.

Som fylgje av vindkraftverk og utbygging i friluftsområde, er både reinbeiteområde og samiske kulturminna i dag trua. Camilla Brattland viser korleis desse utfordringane kjem til uttrykk i Rávdnji gjennom val av design og i kunstnariske uttrykk.

Rossella Ragazzi og Joar Nango diskuterer den kuratoriske prosessen knytt til utviklinga av utstillinga, Rávdnji. Nango, som er samisk kunstnar og arkitekt, var med sitt team Vougas, ansvarleg for utstillinga sitt design. Artikkelen peikar på interaksjonen mellom den no 52 år gamle utstillinga Samekulturen og Rávdnji som er bygd inn i eit av Samekulturen sine tidlegare montrar. Ragazzi og Nango diskuterer også utstillinga sin kunstnariske ambisjon med bidrag frå samiske kunstnarar og forfattarar som Hans Ragnar Mathisen, Katarina Spik Skum, Anders Sunna og Elin Anna Labba.

Me håper at dette temanummeret av Ottar vil bidra til auka kunnskap om og interesse for den mangfaldige samiske historia i Tromsøområdet.

Trude Fonneland
hefteredaktør

Rávdnjevággi og Romssavággi – sommarheimane som gjekk tapt

Trude Fonneland og Ingrid Sommerseth

<https://doi.org/10.7557/ottar.8061>

Rávdnjevággi (Finnheia) og Romssavággi (Tromsdalen) er ettertrakta beiteområde for reindrift. Dei frodige dalområda har i fleire hundre år vore dei største buplassane i den samiske tamreindrifta i nord. Dei mange spora i landskapa, munnlege og skriftlege kjelder og eit rikt fotomateriale er ein viktig del av Tromsø historie som vert synleggjort gjennom utstillinga Rávdnji.

Frå 1600- og 1700 talet finst eit rikt kjeldemateriale som viser at den samiske nomadismen var etablert med faste flytteveggar, beiteområde og buplassar mellom innlandet og kysten. Kring midten av 1700-talet flytta mellom 350 og 400 samar med 4–6000 rein frå svensk side til kysten i Romsa/Troms. I tillegg viser kjelder at det i fjordane og på øyane fans ei mindre stasjonær sjøsamisk reindrift som kan dokumenterast attende til byrjinga av 1700-talet.

Rávdnjevággi, som på norsk ber namnet Finnheia, var fram til 1920-talet den største samiske busetnaden på Sáallir/Kvaløya og rekna som den største reindriftssamiske busetnaden i heile Troms fylke. Rávdnjevággi vart stengt som sommarbeiteland i 1923, då den svensk-norske reinbeitekonvensjonen frå 1919 skulle tre i kraft. Den gav samar med vinterbeite på svensk side forbod mot å flytte med rein over grensa og å bruke Sáallir som reinbeiteland og opphaldsstad.

Biletet frå Dalheim er eit av dei tidlegaste me har av samane i Romssavággi/Tromsdalen. Foto er frå 1875–1876 og teke av Knud Knutsen. Biletet viser borna Ella Kristina Nilsdotter Omma (1869–1944) og Anna Maria Nilsdotter Omma (1864–1885). ubb-kk-1318-1632

Romssavággi/Tromsdalen, ein del av Stuoranjárga – halvøya mellom Báhppavuotna/Balsfjorden og Olgosvuotna-Moskavuotna/Ullsfjorden-Sørfjorden, var eit svært ettertrakta beiteområde med grøne lier langt til fjells. I joiken om Stuoranjárga høyrer me korleis reinen trekkast mot det frodige sommarlandet. Flyttinga med rein til sommarbeitet i Romssavággi/Tromsdalen føregjekk fram til krigsutbrotet i 1940. Sametinget har registrert synlege busettingsspor i heile dalen og desse har i dag status som freda kulturminne. I tillegg fins også eit rikt kjeldemateriale i form av munnlege og skriftlege kjelder og fotomateriale etter alle familiane som har budd her.

Rávdnevággi og Romssavággi var høgt verdsette sommarheimar både for menneske og dyr. Johan Turi fortel at reindriftssamane gjerne helste sommarbeitet med orda; *Bures, bures, dál eatnehat ja duovdagat – God dag mødre og enger»* (1987/1910:79). Sjølv om samane som flytta til Rávdnevággi og Romssavággi formelt sett vart rekna som svenske statsborgarar, fortel mange at dei kjende seg meir heime på norskekysten av di sommarbuplassen var meir permanent enn vinterbeiteområda. Den danske antropologen Emilie Demant-Hatt som flytta med ein familie frå Gárasvvon/Karesuando til Romssavággi våren 1908 skriv,

Havriget! Var vi først naaet derind blev tilværelsen atter lys og festlig. Baade for Lapper og rener er Havriget vidunderlandet, og de smaa reenkalve, som kommer til verden inde I de grønne græsedale ved ikke hvad ondt vil sige. Ikke underligt, at Lapperne elsker sommerlandet – ja ikke kan leve uden det; derinde har de fra arilds tid hentet kræfter og mod til at udholde den iskolde vinter, mørket og alle strabadser, hvorpaa deres liv er saa rift – Det er ingen frase, at Lapperne ikke kan leve uden Norge (1913:152).

Konflikt

Frå 1840-talet og framover opplevde ein i Tromsøområdet at stadig meir av reindriftssamane sine områder vart tatt i bruk av ei ekspanderande, norsk jordbruksbefolkning. Dei nye, faste busetnadene førte i mange tilfelle til konfrontasjon og konflikt på grunn av motstridande interesser. Fastbuande klaga over at reinen gjorde skade på åker og eng. Reineigarane på si side klaga over at rein vart tjuvslakta, når dei kom inn på markene. Demant-Hatt referer til korleis samane i Romssavággi opplevde situasjonen, *“Vi er som en fremmed hund man sparker bort”* (1913:159). I boka: *En sommar i Norge: Fra Christiania til Finmarken* (1867) presenterer teologen Henrik Scharling ei reiseskildring i Noreg. Til Tromsø kjem Scharling

Nytt gjerde satt opp på Vikran ved Rystraumen i 1914 for å hindre rein i å komme inn på innmark. Det same gjerde vart nytta til reintelling i regi av reinbeitekonvensjonen. Foto: A0153_Reinbeitekonvensjonen

Simlene symjer over Rystraumen tidleg i mai på straumstill. Biletet er teke på Hella kring 1914.
Foto: Olaus Solberg, tsnf 63179

7. juli 1867 og får logi hjå stiftsprost Hvoslef. Eit av høgdepunkta er turen til sameleiren i Romssavággi. I Tromsø lærte han også om dei utfordrande forholda mellom norske bønder og samar som har sommarbeiteland langs kysten;

Netop her på Tromsø har denne kamp været gjenstand for megen omtale, dels fordi det kommer talrike finnefamilier ned i disse egner hver sommer, dels fordi Tromsø er Stiftsøvrighetens sæde og klagene bringes da herhit fra begge parter. Sagen er meget vanskelig at afgjøre: paa den ene side kan man ikke godt forbyde nordmændene at nedsætte seg i landet og opdyrke det. Paa den anden side kan man heller ikke afskære finnerne fra kysterne og havet, thi det vilde være at tilintetgjøre deres existens" (1867:121).

Frå 1867 måtte svenske styresmakter laga ei årleg oversikt over alle som flytta med rein til sommarbeite til norsk side. Slik ynskte ein frå norsk hald å halda styring med kven som kom og kvar dei oppheldt seg. Det auka konfliktnivået førte til strenge reguleringar av reindriften. I 1883

kom Felleslappelova (Lov angaaende Lapperne i de forenede Kongeriger Norge og Sverige). Denne lova markerte starten på statlege reguleringar som fekk store konsekvensar for reindriften i området. Bakgrunnen for utforminga av lova ifylgje konstitusjonskomiteen si innstilling til Stortinget i 1882 var å; *Tilveiebringe større beskyttelse for de Fastboendes Eiendom i de af Lapperne mest besøgte Distrikter»* og å *«paalegge Lapperne Fælles-ansvarlighed for den Skade deres Ren forårsage* (Fælleslappeloven av 2. juni 1883).

Ei av fylgjene av Felleslappelovan var at Tromsø Amt i 1884 vart inndelt i nummererte reinbeitedistrikt, og det var styresmaktene som fastsette kva for område som skulle inngå i dei ulike distrikta. Sáállir/Kvaløya vart registrert som reinbeitedistrikt 23 og Stuoranjárga som reinbeitedistrikt nummer 9. Lova innebar også at reineigarar i dei ulike distrikta hadde eit felles ansvar for skade fastbuande meinte var påført av rein i deira område. Å betale avgift for rein som beita på fastbuande sin grunn vart no ein realitet for alle reindrifssamar som flytta til øyane og halvøyane på norsk side. Den

stadig sterkare, statlege inngripen i den grense-overskridande reindriften var ein del av den statlege fornorskingspolitikken som litt etter litt bidrog til å viske ut den samiske historia i Tromsø-området.

Sommarheim i Rávdnjevággi

I laupet av dei siste åra Rávdnjevággi/Finnheia vart nytta som sommarbustad og reinbeite budde det nærare 70 menneske her. Det var fordi familiar frå Ráneš/Ringvassøy også flytta hit, då reindriftdistriktet deira allereie hadde vorte stengd. Den svenske etnografen Ossian Elgström som vitja sommarheimen i Rávdnjevággi i 1918 skriv,

Från Haugebotn bar stigen, en smal kreatursstig, hela tiden uppåt, ungefär vad jag kunde tycka 4 km. (...). Nu vidtog en platå, som sluttade långsamt ned mot Strömsdalen. Häruppe på slätten, mitt i blåsten, låg lägret, sju små jordgammar. (...) och beboddes av familjerna Nutti, Walkeapää, Guttorm, Hurri, två bröder Olsson, Blind, ännu en Nutti, Heika, Pilto och Labba (1919: 348–351).

I tilknytning til rapporten om kulturminneundersøkingar i Rávdnjevággi, har forfattar Elin Anna Labba gjennomført fleire intervju med

etterkomarane etter dei som flytta med rein til Sállir/Kvaløya. Her vert me kjend med samiske perspektiv på livet i Rávdnjevággi og dei omfattande konsekvensane av stenginga av grensene.

Det var som regel dei med lengst flytteveg som reiste fyrst, påpeikar Labba. Det innebar at samane som skulle til Ráneš/Ringvassøy og Sállir/Kvaløya flytta før mange av dei andre distrikta. Samane som flytta til Sállir kom i tre puljar fordelt utover våren og vårsommaren. Fyrst flytta ein med dei drektige simlene for å la reinen kalve på øya. Småkalvane ville vera for svake til å symje over Rávdnji/Rystraumen, og på Sállir var det fine kalvingsplassar med barmark tidleg på våren. Dei flytta frå den svensk-norske grensa over til Jáhkotnjárga/Malangshalvøya. Derifrå symde reinen over til Sállir der sundet er på det smalaste. Ifylgje intervjumaterialet i Reinbeitekommisjonen kom dei fyrste reinflokkane i byrjinga av mai. Fleire av dei Labba intervjuar påpeikar at reinen tok seg over sundet ved straumstilla og at ein gjerne rodde ut med ein láidestanhærgi (leiar-rein), som resten av reinflokken fylgde.

På andre siden av sundet var det folk som tok imot reinflokken og styrte han i rett retning. Straumen var alltid sterkare når ein nærma seg Sállir/

Skuleteltet i Rávdnjevággi i 1921, eit av dei siste åra familiane fekk bu på sommarbuplassen på Sállir/Kvaløya. Kvinna til høgre i biletet er truleg lærar Ingerta Blind. Foto: Sverre Berg-Jensen, tsnf 54887

Postkortet frå ca 1907 viser stivpynta geistlege på besøk ved turistgjerdet. Det kan vere same år som keisar Wilhelm av Tyskland var innom Tromsø på sin årlege tur til Nordkapp. Her ser vi dei studerer reinsdyra som er samla i gjerdet. Foto: Thoralf Øien_PEM-TOI-GP00192

Kvaløya. Det vert fortalt at båtar, som ikkje hadde høg nok fart, nokre gonger gjekk på grunn her. Det hendte også at rein vart tekne av straumen og kom på land lenger unna.

I Labba sine intervju med etterkomarane frå Rávdnjevággi vert dei mange arbeidsoppgåvene som folket her tok del i vektlagt. På forsommaren plukka ein fjellengsyre og kvann. Alle gammane sitt inngangsparti vendte mot aust. Utanfor gammane var det gjerne eit árran for matlaging, og gjerne ein større stein med skugge og eit oppkome for vatn. Ved kvar gamme var det også vanlegvis ein luovvi, eit oppbevaringsstativ med fire bein. Gammane hadde som regel også ein eller fleire holga, eit enkelt stativ som ein nytta til lufting av sengeklede og som ein brukte for å tørke kjøt. Kvinnene kjøpte kuskinn som dei bearbeida og brukte for å sy sko og seletøy.

I kvar gamme budde det i snitt sju personar. I tillegg til bustadgammar var det i Rávdnjevággi også ei skulegamme eller eit skuletelt. Undervising for born i skulealder føregjekk gjennom heile sommaren. I Labba sitt intervju med Riá Niillas (Nils Blind) er forteljinga om skulegang sentral. Det var far hans som hadde ansvar for skulesakene som dei frakta med seg på flyttinga opp i Rávdnjevággi. Han minnst at dei siste somrane var det fire, fem born i skulen som fekk undervising av Ingerta Blind, som budde saman med ein av familiane i Rávdnjevággi under heile sommaropphaldet.

Samane i Rávdnjevággi kjøpte og bytta varer i Romsa. Ulike duodjiprodukt og reinkjøt var bytta mot mjøl, tøyvarer, fisk og tran. Mennene laga knivar, vogger og korgar, medan kvinnene sydde sko og klede. I august var det tid for slakting. Dette arbeidet føregjekk som regel i Hoggebohtu/Håkøybotn. Noko av kjøtet vart seld til fastbuande eller frakta inn til byen for sal. Dei samiske

familiane som kom til Tromsøområdet hadde verd-
det (venefamiliar) blant dei fastbuande på Sállir og
i Romssavággi. Desse sterke relasjonane innebar
gjensidig hjelp og utveksling av varer og tenester.

Romssavággi som turistattraksjon

I andre halvdel av 1800-talet auka straumen av
turistar som kom nordover til Tromsø. Det fyrste
offisielle turistskipet var det engelske skipet Ceylon
som ankra opp i byen ein sommardag i 1884. Da
hurtigrutefarten starta i 1893 var den viktigaste
turistattraksjonen i Romsa/Tromsø sameleiren i
Romssavággi/Tromsdalen.

I sameleiren i Romssavággi fekk turistar oppleve
samar i deira eige miljø og for mange var dette
særs eksotisk. Her kunne ein med alle sansar ta
inn eit samisk miljø; stikke hovudet inn i gam-
mane, kjenne på lukta, smake på kjøtt og reinmjølk
og sjå reinsdyr i gjerdet.

For samane i dalen var dei stadige turistbesøka
både ein ressurs og ei utfordring. Emilie
Demant-Hatt fortel ut frå egne erfaringar i 1908
korleis turistane tok seg til rette og trengte inn i
samane sine heimar. Ho skriv, «*Det er merkeligt,
at saakaldte kultiverede mennesker ikke kan opføre
sig med lidt mere værdighed*». Turistane si interesse
skapte likevel eit høve for ei lita ekstrainntekt. Dei
samiske familiane tente nokre kroner på sal av

Familien som er avbilda heldt til i Romssavággi/Tromsdalen rundt 1915 og viser her fram handlaga produkt til sal for turistar, ei veske i reinsskinn og ei lita gietkka/komse. Biletet er frå ei av fire glasplater som nyleg vart redda frå søppelfyllinga i Tromsø. Biletet er eit sterkt vitne om dagleglivet i dalen. Foto: Norges arktiske universitetsmuseum

Born i Romssavággi/Tromsdalen. På bildet ser me frå venstre Elli Katarina Persdotter Hurri /Bojáha Elle gift Raste (1912–1997), Mickel Persson Hurri /Bojáha Mihkkal (1914–1997) og Anna Ottelia Persdotter Hurri /Bojáha Ánne gift Blind (1909–1992). Foto: Norges arktiske universitetsmuseum

dokker, små skinnsko, vevde band, hornknivar, kaffiposar og liknande produkt.

Etnografen Ossian Elgström, som besøkte Tromsø i 1918 for å dokumenterte samisk kvardagsliv i området, fortel om alle salsbodane nede ved stranda der ferja som gjekk over Tromsøsundet ankra opp,

Det tycktes som lapplägrät ansågs tillhöra någon slags förlustelse, ty överallt på stranden syntes «amerikanska gyngor», skjutbanor och flera serveringar. Overallt funnos små stånd, vari man försålde «etnografika». På engelska, tyska och franska uppmanades allmänheten = turisterna att begagna sig av detta enastående tillfälle till att komplettera sine samlingar med tofflor, pappersknivar och anda kuriosas som voro det «utdöande stenåldersfolkets offer til kulturen» (1922:340–341).

Fleire fotografar laga seriar med postkort med bilete av samar. Postkort er ein sjanger som legg vekt på det eksotifiserande. Sommarbustadane i Romssavággi/Tromsdalen var eit populært motiv der samane med sine kofter, gammar og reinsdyr stod fram som framandarta og eksotiske. Etterkvart krov samane betaling for å stille opp til

fotografering. Også ungane kunne tene ein slant på å stille opp som fotoobjekt.

Fleire forretningar i Tromsø spesialiserte seg etterkvart på sal av samisk duodji (handverk) til turistar. Desse varene vart mellom anna omsett i butikken til Cedorph Ebeltoft på Richard Withs plass der me i dag finn Quality Hotel Saga. Ebeltoft arrangerte i 1880 åra ein sameleir på Prostneset slik at turistane skulle ha enkel tilgang til samane og deira turistprodukt. Ebeltoft la også til rette for gratis losji for samar i ei enkel bårstue kalla «Lap- pehotellet» på Ebeltoftbrygga i sentrum av byen.

Tvangsflytting

Reindriftsfamiliane som budde på Sállir/Kvaløya blei utestengd frå sine beiteområde frå 1923. Reindriftsfamiliane som budde i Romssavággi/Tromsdalen fekk opphalda seg i dette området fram til krigsutbrotet i 1940. Buplassane i Romssavággi utgjorde ein viktig ressurs for handelsstanden og den blomstrande turistnæringa. Reindriftsutøvarar og deira familiar som budde i Norge i sommarhalvåret vart, som ein konsekvens av reinbeitekonvensjonen, tvangsflytta til sørligare deler av Sverige av svenske styresmakter.

I fjæra i Hoggebohtu/Håkkøybotn. Familiane tek seg ein kaffitår medan dei gjer seg klare for handelsdag på torget i Romsa/Tromsø. Bilete frå ca. 1890. Foto: J. J. Wickstrøm, tsnf 54968

Dei fleste hamna i Jåhkåmåhkke/Jokkmokk-området. Nokre familiar vart tvungne til å flytte til Árjepluovve-/Arjeplogstraktene og hamna seinare i Svaipa sameby i sørlege delar av Norrbotten. I boka *Herrene sendte oss hit* (2021) fortel Elin Anna Labba om El Susa Nordqvist (Susanna Nordqvist) sine foreldre som budde i Rávdnejevággi og vart tvangsflytta, «*De måtte flytte derfra. Si farvel til alle de bostedene, gammene og båtene. De gråt og dro*».

I samtalen med etterkomarar trekker Labba også fram minner frå Sara Harnesk. Ho var ti år gamal og minnst det siste året familien kom til Rávdnejevággi i 1922. «*Vi kom først til havna der i Hoggebohtu. På fjellet hadde vi gamle. Man kunne se havet her og der, det var veldig fint*» (2021:46). Om tvangsflyttinga minnst Sara at mange gret og ba kvarandre om tilgjeving avdi dei tenkte at dette måtte være ei straff frå Gud som ramma dei. Som barn skjønte ho ikkje kor definitiv tvangsflyttinga sørover ville vere, men ut frå dei vaksne sin reaksjon forstod ho at noko forferdeleg hadde ramma dei. «*Det var gråt og jamring. (...) Hele veien da de flyttet hit, gråt de bare og sa farvel til busker og trær og steiner, og den stien de har gått*» (2021:55).

Konsekvensane av at grensene vart stengte og at menneske vart tvangsflytta til nye område, var enorme. Saman med fornorskingspolitikken bidrog tvangsflyttinga til ei nærast utvisking av den samiske historia i Tromsøområdet. Tvangsflyttinga førte til store utfordringar for reindrifta. Ho førte til tap av språk, tap av kulturutveksling, handel og brotne relasjonar. Også sentrale kulturelement som luodit (joik) gjekk tapt. Luodit (joik) spela ei sentral rolle både langs flyttevegane og i sommarheimane i Tromsøområdet. Joik tilhøyrer stadar og menneske, og etter tvangsforflyttingane mista mange menneske forholdet både til landskapet og dei menneska dei kjente og joika. Då tilgangen til sommarheimane gjekk tapt oppstod eit brot som også fekk konsekvensar for joiken. I dag kjenner me kun til nokre få, blant anna den allereie nemnde joiken om det frodige beitelandet, Stuoranjárga.

Elin Anna Labba skildrar det som skjedde som eit komagband som vert kutta over og der trådane splittar seg opp og er nærast uråd å samla. Trass i det brutale forsøket på å utsletta Romsa/Tromsø si samiske fortid, ser me i dag at nokre av trådane i komagbandet har vist seg å vera slitesterke, og at nye trådar får feste. Tittelen på utstillinga ved museet, Rávdnji, speglar akkurat desse prosessane. Samisk kultur er ein stri og sterk straum som ikkje så lett let seg temma og som i dag kjem til uttrykk i Romsa/Tromsø gjennom auka fokus på registrering av kulturminne i områda kring Rávdnejevággi og Romssavággi, auka satsing på samisk språk, og stadig fleire tromsøværingar som vel å løfte fram sin samiske identitet.

Litteratur:

- Demant-Hatt, E. 1913. *Med Lapperne i Højfjeldet*. Stockholm, Nordiska Bokhandeln.
- Labba, E. A. 2021. *Herrene sendte oss hit*. Om tvangsflyttingen av samene. Pax forlag A/S Oslo.
- Elgström, O. 1919. *Lappalaiset: Resor i Lappland och Norge*. Stockholm, Albert Bonniers forlag.
- Elgström, O. 1922. *Karesundslapperna*. Stockholm, Åhlén & Åkerlunds forlag.
- Scharling, H. 1867. *En Sommer i Norge – Fra Christiania til Finmarken*. Kjøbenhavn: Reitzels forlag.
- Sveen, S. og Labba, E. A. 2018. *Kulturminneundersøkelser Rávdnejevággi/Finnheia, Sállir/Kvaløya, Tromsø kommune*. Geassi/Sommeren 2018. Sametinget.
- Turi, J. 1917. *Muittalus Sámid birra*. Utgiven av Emilie Demant Hatt. Stockholm.

Forfatterne:

Ingrid Sommersest er forskingsprofessor ved Norges arktiske universitetsmuseum. Ho er arkeolog og forskar på samiske historie frå jernalder til ny tid. Sommersest er del av forskargruppa ArcArc på universitetsmuseet. Hennar arbeidsfelt er også forvaltning av bergkunsten i Nord-Noreg.

E-post: ingrid.sommersest@uit.no
<https://orcid.org/0009-0009-0854-3345>

Trude Fonneland er professor i kulturvitskap ved Norges arktiske universitetsmuseum. Hennar forskingsinteresser er knytt til felte samisk museologi, religion, matkultur og turisme. Fonneland er del av forskargruppa SAMFORSK på universitetsmuseet og forskargruppa INREL (Indigenous Religions,

Global Networks) ved HSL-fakultetet.

E-post: trude.fonneland@uit.no
<https://orcid.org/0000-0002-4287-5441>

Margrethe Kitti – siida eamit og tromsøsamer

Stine Benedicte Sveen

<https://doi.org/10.7557/ottar.8062>

Margrethe Lango Kitti eller Máhte Márge er et kjent navn over hele Sápmi. Margrethe fikk i sin samtid anerkjennelse og respekt som overhode for en reindriftsfamilie og i kraft av sin personlighet. Hun tilhørte reindriften i Tromsøområdet hele sitt liv. Først som flyttsamer og så med helårsdrift.

Margrethe ble født i en fembøring på tur til Tromsø 24. juni 1884. Hun døde i sitt hjem på Slettaelva på Sállir/Kvaløya 2. april 1974, i en alder av nesten 90. Hennes liv rommer mye reindrifts- og Tromsøhistorie. Margrethe ble i løpet av sitt liv en kjent person ikke bare i Tromsøsamfunnet, men også ellers i Sápmi. Hun ble kjent fordi hun var kvinnelig leder for en reindriftssiida med en stor reinflokk. På samisk kalles en slik kvinnelig leder for *siida eamit*. Hun ble også kjent fordi hun var en stolt og uredde kvinne som satte seg i respekt blant folk på forskjellig vis. Margrethe kunne litt av hvert. Hun var kjent for å ha evner. Og der hun selv ikke

Margrethe fotografert i sitt hjem "Lillebukt", Rakkfjorden på Sállir/Kvaløya i 1950. Der bodde hun i 40 år. Foto: Runo Lette. Privat eie

strakk til, fikk hun hjelp fra andre, fra kongen om så.

Margrethe preget dem hun levde med og folk hun møtte, enten det var på gårdene på Sállir/Kvaløya eller på cafe i byen. I en kronikk i avisa Nordlys i anledning 70-årsdagen ble Margrethe kalt for «den ukronede dronning i Kvaløyfjellene» (21.06.1954). Margrethe er mest kjent som reineier på Sállir/Kvaløya, der hun drev helårsdrift i 50 år. Men hun var oppvokst i den grenseoverskridende reindriften som var dominerende i Tromsøområdet fram til 1920-tallet. Margrethes foreldre het Mattis Persson Lango (*Guovva Máhte*) og Elli Margareta Persdotter Heikka. Hun hadde to brødre og en yngre søster. Familien flyttet mellom vinterbeiter i innlandet på svensk side og vår- og sommerbeiter på Stuoranjárga/Tromsø fastland og øyene utenfor. De var svenske statsborgere, i likhet med de fleste andre flyttsamene i området.

Margrethe giftet seg med Per Nilsen Kitti i 1911. Han drev med rein på øyene. Etter 1919 ble de fleste reindriftssamer med svensk statsborgerskap utestengt fra beiteene sine i Tromsøområdet, gjennom den norsk-svenske reinbeitekommisjonen av samme år. Margrethes gamle far og brødrene ble tvangsflyttet til Svaipa sameby i Sverige. Som den eneste av søsknene skiftet Margrethe til norsk statsborgerskap for å kunne leve av rein på norsk side med sin mann.

Margrethe og mannen Per hadde drevet helårsdrift år om annet før. Nå måtte helårsdriften bli permanent. Vinterbeitene på kysten er marginale, og kystklimaet omskiftelig og uforutsigbart. Det innebar en viss fleksibilitet at de kunne ha reinflokken på flere øyer. Etter tvangsflyttingen var det ikke andre reindriftsfamilier igjen på øyene utenfor Tromsø enn Kitti- og Rastefamilien. Margrethe og Per organiserte driften med utgangspunkt i Sállir/Kvaløya og andre øyer de hadde brukt til vår- og sommerbeite tidligere: Ringvassøya, som de kalte Ratni, Várdná/Vannøya, Ruobbá/Rebbenøya og Ráidna/Reinøya.

Margrethes familie flyttet blant annet til Sállir/Kvaløya. Bildet er tatt på Straumshella under høstflyttingen. Derfra svømte flokken over Rávdnji/Rystraumen til Jáhkotnjárga/Malangshalvøya. Foto©Nordlandsmuseet

«Lillebukt», Rakkfjorden, Sállir/Kvaløya. Huset kjent som «Kittihuset» har vært fraflyttet siden 1960-tallet. Foto: Stine B. Sveen 2024

Margrethe med barnebarnet Margreta og svigersønnen Lars Nilsen Påve utenfor en sjå i «Lillebukt». Kvaløyreinens store og flotte reinhorn har vært ettertraktet til duodji og en viktig salgsvare. Foto: Runo Lette. Privat eie

Margrethe kjøpte landbrukseiendommen «Lillebukt» i Rakkfjorden nord på Kvaløya i 1924. Eiendommen var hennes særeie. I følge barnebarna opprettet besteforeldrene ektepakt der det sto at bestemoren var eier av landbrukseiendommen og bestefaren eier av reinflokken. De skrev også testament der det sto at den lengstlevende skulle arve ektefellen. Margrethe fortalte barnebarna at de måtte gjøre det slik fordi reindriftsamer ikke kunne eie jord.

Margrethe overtok reinflokken da mannen Per døde i 1946. Hun var da 62 år. Deres eneste sønn Lars døde et par måneder tidligere. Lars var syk og alvorlig svekket etter en dramatisk flukt fra og fangenskap hos Gestapo. Tapet av mann og voksen sønn innebar at Margrethe ble leder for familiens reindrift. Barnebarnet Margreta husker at bestemoren tok melkeskøyta fra den ene øya til den andre for å se til reinen sin.

Margrethe hadde en stor familie med døtre, svigersønner og barnebarn som deltok i driften. I tillegg hadde hun drenger. Mine viktigste kilder til

Margrethe er barnebarna Per Lars Kitti og Margreta Påve Kristiansen, begge reineiery. For dem er Margrethe *muore* («bestemor» på Karesuandodialekt) og Besta. Per og Margreta vokste opp i «Lillebukt» i lag med bestemoren og Margretas foreldre og søsken. Huset kjent som «Kittihuset» står der fortsatt, men til nedfalls. Margrethe bodde der i 40 år. Eiendommen ble fraflyttet til fordel for det mer sentralt beliggende Slettaelva rundt 1965.

Bestemoren sørget for at barnebarna deltok i alt av arbeid i familien. Kittifamilien var eneste reindriftsfamilie på Sáallir/Kvaløya. Barnebarna deltok i gjeting av reinen over hele øya. Hjemme hjalp de til med husdyrene og med høyet. Margrethe eide et par kyr og noen sauer, geiter og høns. Hun hadde også en vær som Per fraktet rundt til gårdene med båten. Det var ikke veiforbindelse til «Lillebukt».

Som familieoverhode var Margrethe en myndig person. Margrethe var leder for familiens reindrift fram til sin død, i den forstand at det var hun

som hadde det avgjørende ordet. Hun hadde også myndighet som eldre kvinne i familien. Margrethe ga blant annet navn til nye familiemedlemmer. Margreta er født i 1946, samme år som Margrethe mistet sin mann og sønn. Margrethe ga klar beskjed om at barnebarnet skulle kalles opp etter henne og de to avdøde. Margrethe skal først ha sagt at: «Barnet skal hete Lars» til protester fra jentebarnets far som egentlig ikke hadde noen myndighet på dette området. Det endelige navnet ble Margreta Petra Laila. Barnebarnet som ble født to år etter fikk navnet Per Lars.

Per Lars vokste opp som Margrethes sønn etter å ha mistet sin mor som liten. Som barn var Per med Margrethe overalt, og som ung arvet han reindriften etter henne på Sállir/Kvaløya. Han arvet også kunnskapen om reinen og reinbeitelandet, overført mellom generasjoner av reineiere i slekten. Kittifamiliens rein er stor og fin med staselige horn og mørk pels med hvite og svarte mønstre. Dette har med genetikk å gjøre, men også med kvaliteten på beiten og ikke minst med reindriftskunnskap. Kunnskapen som sikrer flokkens sunnhet, trivsel og overlevelse og gir vakre dyr.

Margrethe og mannen Per hadde andre boplasser enn «Lillebukt». På Sør-Kvaløya lå vinter- og vårbeitene familien var så avhengig av i helårsdriften. Margrethes mann bodde fast hos en familie på Brensholmen i vinterhalvåret. Margrethe kalte dette området for Oarjegeahci, som betyr «Sydspissen» på Karesuandodialekt. Om sommeren og fram til oktober bodde familien på Slettaelva. Her står det et lite hus Margrethe fikk bygd rundt 1960. Dette var Margrethes hjem de ti siste årene av hennes liv. Hun bodde der i lag med to døtre og Per Lars, som bor der fremdeles.

Huset har siden 1980-tallet ligget i et boligfelt. Sporene etter den gamle samiske bosettingen på Slettaelva er forsvunnet under hus, veier og hager og ut av folks minne. Men Per og Margreta minnes den fine gammen som lå på plassen før, og som de overnattet i som barn og unge. Per kan fortelle at høyden over boligfeltet heter Njuovvandievvá eller Slaktarhaugen, og at den er oppkalt etter slakteplassen besteforeldrene brukte. Per kan også fortelle om tiden før tvangsflyttingen i 1923. Han kan peke ut plassen litt høyere opp i boligfeltet, der siidaene som flyttet til Ratni/Ringvassøya hadde hvileboplasser under flytting. Kittifamiliens rein har fremdeles hvile og opphold på Slettaelva.

Margrethe fortalte barnebarna om sitt eget og tidligere generasjoners liv. Når Margrethe var på bytur med barnebarnet Margreta, brukte hun peke på fembøringen som sto utstilt utenfor det daværende Tromsø Museum (dagens Tromsø Kunstforening) og si: «Dat vanccan lean riegiádan»/I den

båten er jeg født». Fødselen fant sted på tur fra Romssavággi/Tromsdalen til Tromsø. Margrethes foreldre tilhørte på den tiden Tromsdalssiidaen. Romssavággi var Margrethes første barndomshjem på norsk side.

Langofamilien bodde på den store gammeboplassen på Dalheim. Familien flyttet etter hvert til nabosiidaen Nieidavuovdi/Andersdalen, som kan ha vært den sommersiidaen Margrethe tilhørte lengst i oppveksten. Etter 1919 og tvangsflyttingen ble Dalheim liggende øde. Noen få familier fikk bli fram til krigen. De bodde nede i dalen. Margrethe fortalte Per Lars at de fikk bli på grunn av turismen, som skal ha vært svært innbringende for Tromsøs handelsstand. Margrethe var ofte på

Margrethe fotografert i studio i Tromsø som ung. Bildet er trolig tatt rundt 1905, da hun bodde på sommerboplassen i Rávdnejvággi/på Finnheia. Foto: Privat eie

besøk på Hurriboplassen med døtrene. Margrethes søster var inngiftet i Hurrifamilien.

Etter krigen la den norske staten til rette for at Kautokeinofamilier kunne overta vår- og sommerdriften etter Karesuandosamene på Tromskysten. De gamle sommerboplassene ble liggende øde. Margrethe fortsatte likevel å besøke dem. Etter at Per fikk seg bil på 1960-tallet, kjørte han bestemoren rundt til boplassene hvor hun var oppvokst. De besøkte Romssavággi/Tromsdalen og Rávdnejevággi/Finnheia på Kvaløya.

Sommerboplassen i Rávdnejevággi/på Finnheia ligger på en høyderugg på toppen av eidet mellom Rávdnejuokta/Straumsbukta og Håkøybotn. Beboerne på sommerboplassen kalte Håkøybotn for *Hoggebohtu*. Sametinget kartla sommerboplassen i 2018. Det ble registrert 15 gamleboplasser med tydelige tufter etter boligammer og stabbur, omgitt av et belte av gjerdeplasser. I hver bolig bodde det storfamilier. Gammebildet er et av få historiske bilder herfra (fig.6). Margrethes familie flyttet dit i år 1900, da Margrethe var 16 år. Margrethes mor tilhørte en av familiene i siidaen,

Heikkafamilien. De kom dit fra Nieidavuovdi/Andersdalen. Sommerboplassen skal i den siste tiden før tvangsflyttingen i 1923 ha hatt en stor befolkning på rundt 70 mennesker.

I Jokkmokk dukket det nylig opp et sjeldent bilde av Margrethe som ung. Margrethe er fotografert i et studio i Tromsø. På baksiden står det skrevet: «Margarehta Lango, Tromsö». Det må være håndskriften til tidligere eiere av bildet, for Margrethe kunne ikke skrive. Bildet er trolig tatt rundt 1905, da Margrethe var rundt 20 år og bodde med familien i Rávdnejevággi/på Finnheia. Det nydelige lille bildet er et visittkort av typen man bestilte for å kunne utveksle med venner og familie. Den unge Margrethe har altså selv oppsøkt fotograf. Margrethe var en dyktig syerske som i helt ung alder fikk det prestisjefulle oppdraget med å utstyre Roald Amundsens Gjæekspedisjon (1904) med alt av skinnklær. Margrethe kan ha fått litt inntekt hun kunne bruke på portrett. Margrethe bærer vakre skinnklær hun helt sikkert har sydd selv og Karesuandohue og -belte.

Bilde fra sommerboplassen i Rávdnejevággi/på Finnheia med Nuttifamilien. Bildet er fra slutten av 1880-tallet. Utsikten er den samme som fra gammetufter Sametinget har registrert på boplassene
Foto: J. H. Wennberg_pol03775_CC BY-NC-ND 3.0

Kittifamilien og Vikenfamilien fotografert på Holemark gård i Hoggebohtu/Håkøybotn i 1954. Kittifamilien var i Håkøybotn for å slakte okserein om sommeren. Eier av foto: Sylvi Viken

Portrettet av Margrethe befant seg i fotosamlingen etter Anna Maria Persdotter Nutti. Nuttifamilien er avbildet på gammebildet fra sommerboplassen. Kvinnen i gamleåpningen med komse er Anna Marias mor Kristina J. Persdotter Blind. Anna Marias far Per Guttormsson Nutti (*Diiná Biete*) sitter til venstre for henne. Anna Maria er trolig barnet som står mellom dem. Hun var født samme år som Margrethe og var nok en venninne. Anna Maria døde året før tvangsflyttingen, så det må være andre i familien som har tatt vare på bildet av Margrethe.

Margrethe hadde sterke bånd til området. Hun valgte gravlunden ved foten av Rávdnjemuotki/Finnheia til sitt gravsted. Margrethe sa til Per Lars at hun ville begraves ved sitt barndomshjem. Margrethe hviler side om side med døtre og barnebarn i Kittifamilien og med vennene i Vikenfamilien. Vikenfamilien i Hoggebohtu/Håkøybotn har i generasjoner pleid vennskap (*verddevuohta*) med reindriftssamene i området. Bildet er tatt på Holemark gård i juli 1954, da Kittifamilien var i Håkøybotn for å slakte okserein. Den 70 år gamle Margrethe står til venstre i bildet. Hun er i lag med døtre, svigersønner og barnebarn, en dreng

(i midten) og Vikenfamilien. Per Lars er fire år og sitter i midten på panseret.

I Margrethes oppvekst var det en stor reindriftsbe-folkning i Tromsøområdet. Etter tvangsflyttingen og krigen hadde Margrethe mistet viktig reindrifts-nettverk. Hun søkte seg nytt i de tilflyttede reindriftsfamiliene. Oskalfamilien flyttet fra Kautokeino til Tromsøområdet med rein på 1950-tallet. Margrethe kom på besøk til Gáranasvuotna/Ramfjorden med barnebarnet Per for å utveksle erfaringer og nytt om beitenene.

Margrethe gikk i likhet med Oskalfamilien i samiske klær og snakket samisk hele livet. Dette var en tid da folk i bygdene var sluttet å bruke kofte og snakke samisk. Margrethes samiskhet ble veldig synlig. Når Margrethe var innom gårdene på Sállir/Kvaløya, satt hun på gulvet i stedet for på stolen. Og så røykte hun pipe. Slik gjorde reindrifts-samer i Margrethes generasjon, både kvinner og menn. Margrethe gjorde som sine folk, Men for både voksne og barn i majoritetsbefolkningen var dette annerledes og litt rart.

Margrethe i Kautokeinokofte. Bildet er tatt rundt 1970, da Margrethe var i midten av 80-årene.
Foto: Kjell Fjørtoft_tsnf 47934_CCBY-NC-ND 3.0

Margrethe brukte Karesuandokofte fram til hun var så gammel at hun ikke lenger sydde selv. Da gikk hun over til Kautokeinokofte. Valget av kofte kan ha vært praktisk betinget. Kautokeinokofte var å få kjøpt. Også andre etterkommere på øyene tok i bruk Kautokeinokofte. Men dette kan også si noe om bånd som var brutt. Bånd Margrethe ikke snakket om eller viste fram utenom familien. Båndene til fortiden og slekten på svensk side.

Margrethe tilhørte den store gruppen reindrifssamer som etter unionsoppløsningen ble stigmatisert som “svensklapper”, og som opplevde å være uønsket i den norske nasjonalstaten. Per Lars fikk høre bestemorens erfaringer med det dette. Margrethe fortalte Per at Nordlandsbåtene til reindrifssamene i Rávdnjevággi/på Finnheia

stadig ble utsatt for hærverk. Til slutt så man ingen hensikt i å reparere båtene lenger. Margrethe fortalte Per at reindrifssamene på et tidspunkt ikke lenger fikk handle på torget i Tromsø, men måtte drive handel i bakgårdene til kjøpmennene. I 1912 ble det utstedt en politiforordning i Tromsø. Her fikk “lappene” forbud mot å handle på åpen gate, angivelig fordi de representerte en ordensforstyrrelse. Handelen var en hjørnestein i reindrifssamenes økonomi og omfattet blant annet kjøtt, skinnvarer, horn, duodji/husflid og turistvarer.

Margrethe fortalte også at reindrifssamene ikke fikk ordentlig betalt for varer og tjenester. Margrethe var kjent for å ha handelstalent, og hun visste godt verdien av varene sine.

Per Lars husker Margrethe brukte si: «*Dáža lea dáža juohke beaivvi*». Direkte oversatt betyr dette: «Nordmannen er nordmann hver dag». Dette var Pers barnelærdom. Man skulle ikke vente seg noe av nordmannen og øvrigheten. Margrethe hadde gjort seg sine bitre erfaringer med rasisme og undertrykking. Margrethe var ikke bare «svensksame». Hun var kvinnelig reineier med stor reinflokk i et kystområde der reindrifta var blitt i minoritet og fornorskningen hadde fått godt feste. Men Margrethe sto opp mot dette. Barnebarna husker at den eldre Margrethe var drivende god til å argumentere, og at hun viste både stolthet og stødighet i møter med folk og øvrighet.

I en kronikk i avisa Nordlys i anledning Margrethes 65-årsdag står det: «Fru Kitt har været meget benyttet av sine stammefeller som juridisk rådgiver og tolk» (20.06.1949). Margrethe hadde samisk som morsmål og behersket finsk og norsk flytende. Hun hadde en høyesterettsadvokat Warhuus som hjalp henne med korrespondanse. Warhuus forfattet flere brev til selveste kong Haakon VII for Margrethe. Margrethe var verken blendet av eller redd for autoriteter, og hun gjorde det hun måtte for å bli hørt.

Margrethe og kongen utvekslet brev og møtte hverandre flere ganger. I et brev som nå er gått tapt i Kittifamilien skal kongen ha bekreftet Kittifamiliens rett til å drive med rein på Sállir/Kvaløya etter tvangsflyttingen. Etter krigen henvendte Margrethe seg til kongen på nytt. Reinflokken lå nede på grunn av krigen og myndighetene ønsket å avvike Margrethes reindrift. Det var en uttalt politikk også i etterkrigstiden at såkalt «norsk» reindrift skulle erstatte «svensk» reindrift i Troms. Margrethe fikk møte kongen personlig under et kongebesøk på 1950-tallet på Kvaløya. Kong Haakon skal da ha sagt de bevingede ord: «*Fru Kitt, frykt ikke for reinen på Kvaløya. Den skal være der så lenge Norge består*».

Margrethes drift ble ikke avvirket. Margrethe bygde opp en stor og god reinflokk. Reinen etter Margrethe går på Sállir/Kvaløya den dag i dag.

Bak den myteomspunne skikkelsen Margrethe Lango Kitt står det en svært ressurssterk, allsidig og dyktig kvinne. Margrethe kjempet for sine egne og familiens rettigheter, og for de kollektive reindriftsrettighetene. Hennes livshistorie forteller oss om stort personlig mot. Margrethe levde et liv som overskred normer i majoritetssamfunnet hun levde i. Hun viste hele livet sin samiske identitet offentlig, selv når det kostet som mest. Margrethe var en tradisjonsbærer som førte den rike kulturarven etter generasjoner med reineiere i Tromsømrådet videre.

Kilder og referanser:

Samtaler med Per Lars Kitt, Kvaløy reinbeitedistrikt (fra 2018 til i dag).

Samtaler med Margreta Påve Kristiansen, Sør-Senja reinbeitedistrikt (fra 2018 til i dag).

Andre: Desirée Päiviö (Ringvassøy), Tina Harnesk (Jokkmokk, Sverige), Isak Tore Oskal (Ramfjorden), Ivar Bjørklund, Sveinulf Hegstad (Tromsø).

Sveen, S. B. 2024: *Margrethe Kitt – siida eamit og Tromsøsamen*. Foredrag på Romssa Sámi Viessu, Tromsø, 05.12.2024.

Sveen, S. B. 2021. *Rávdnjemuotki/Finnheia – kulturminner og livshistorier*. Foredrag på Vin & Viten, Norges arktiske universitetsmuseum, 03.02.2021 (<https://sametinget.no/aktuelt/nettforedrag-om-samiske-kulturminner-og-kulturhistorie-i-tromsømrådet.32729.aspx>).

Sveen, S. B. og Labba E. A. 2018. *Kulturminneundersøkelser Rávdnjevággi/ Finnheia, Sállir/Kvaløya* (<https://sametinget.no/f/p1/i146a5391-a26c-446a-aad9-2ed027bfeb31/kulturminneundersøkelser-innheia-2.pdf>).

Brev til länsmannen i Karesuando fra Konungens Befallningshavande Oscar von Sydow, Luleå i landskansliet 18.februari 1913. Samisk arkiv.

Forfatter:

Stine Benedicte Sveen er arkeolog og jobber med kulturminner i Sametinget, regionkontor Troms. Hun har spesialisert seg på reindriftslandskap og reindrifths historie. Stine var ansvarlig for Sametingets felt- og intervjuundersøkelser om Rávdnjevággi/ Finnheia i 2018, og ble dermed

bedre kjent med Margrethe Lango Kitt og hennes etterkommere.

E-post: stine.sveen@samediggi.no

Den grenseoverskridende reindriften og dens skjebne i Troms

Ivar Bjørklund

<https://doi.org/10.7557/ottar.8063>

Lappekodisillen fra 1751 sikret samisk reindrift retten til å krysse riksgrensen mellom Norge og Sverige. Unionsoppløsningen i 1905 førte likevel til at samer med vinterbeite på svensk side ble nektet adgang til store deler av sine beiteområder fordi de var svenske statsborgere. Etter en konvensjonsavtale i 1919 ble disse samene tvunget til å forlate alle øyene og deler av halvøyene i Troms. Norske myndigheter har ved senere forhandlinger ytterligere begrenset de reindriftsamiske bruksområdene.

Reindrift og riksgrenser

«Saasom Lapperne behøve begge Rigers Land, skal det efter gammel Sedvane være dennem tilladt, Høst og Vaar, at flytte med deres Rehn-Hiorder over Grendsen ind i det andet Rige» (Lappekodisillen §1).

Grensetraktaten mellom Danmark-Norge og Sverige i 1751 innebar at nasjonalstatene etablerte sin suverenitet over områder hvor den nasjonale jurisdiksjon tidligere var uavklart. Traktaten hadde imidlertid et tillegg, Lappekodisillen, som slo fast samenenes rett til fortsatt å flytte over landegrensen mellom Sverige og Norge for å utøve sin næring i samsvar med gammel sedvane. Finland kom under russisk overherredømme i 1809 og etter oppløsningen av det dansk-norske enevelde i 1814 var det nå Russland og Sverige-Norge som kontrollerte den grenseoverskridende reindriften. Lappekodisillen skulle etter hvert vise seg å bli en politisk utfordring mellom Norge og Sverige.

Russland stengte i 1889 grensen mellom Sverige og Finland for overflytting av rein. Den eneste grensen som ennå var åpen for overflytting var mellom Norge og Sverige. Takket være Lappekodisillen fra 1751 kunne samer fra svensk side fortsatt benytte sine sommerbeiter på norsk side, særlig gjaldt det Troms fylke. I Nordland og i de sørsamiske områdene kunne samer med norsk statsborgerskap benytte vinterbeiter på svensk side. Men i takt med norsk landbrukskolonisering og fornorskingstiltak, økte presset på å kontrollere og begrense samer med vinterbeite på svensk side sin adgang til Norge. Resultatet var Felleslappenloven i 1883 som innførte et administrativt regime på norsk side, etter hvert supplert med distrikt-sinndeling, kollektivt erstatningsansvar og egne lappefogder. Først og fremst var det situasjonen i Troms som var oppfattet som prekær. Her fant det sted en omfattende nydyrking og «den svenske reindriften» ble fremstilt som et stort problem både for landbruk og skogsdrift. Symptomatisk

er en uttalelse fra venstremannen Hans Fosnes fra Namdalen, medlem av Lappekommisjonen i 1897. Han ville ha Lappekodisillen opphevet fordi *«Det er en stor Landeplage, der er Tale om ... de Herjinger, som den svenske Ren foretager paa norsk Grund»*.

Det store skiftet kom imidlertid med unionsoppløsningen i 1905. Utfallet av Karlstadforhandlingene var en seier for norsk reindriftspolitikken som gikk ut på at bruk av norsk territorium av svenske statsborgere og deres rein var en nasjonal belastning som måtte begrenses. Men Norge måtte akseptere det svenske synet om at Lappekodisillen var en uoppsigelig avtale som ville gjelde så lenge ikke en felles lov ble fornyet. Felleslappenloven ble nå strammet inn i form av kortere beitetider og forlenget til 1917. Samtidig pågikk det nye forhandlinger på utenriksministernivå mellom de to nå suverene nasjonalstater. De ble ledet av riksadvokat Peder Kjerschow som hadde det eksplisitte mål å begrense den «svenske reinbeitingen» i Norge mest mulig «i henseende til sted, tid og antal».

Partene ble enige om en ny reinbeitekonvensjon i 1919 og som trådte i kraft i 1923. Resultatet var at samer fra svensk side mistet adgangen til øyene og deler av halvøyene i vestlige deler av Troms noe som innebar nærmere en halvering av lovlig reintall. Samtidig ble det satt tak for hvor mange rein som kunne krysse riksgrensen og datoer for inn- og utflytting. Det var først og fremst forholdene i Troms som var utfordringen i forhandlingene mellom de to landene. Situasjonen lenger sør var langt mindre kontroversiell, begge parter var enige om at det ikke skulle være noen grenseoverskridende reindrift mellom Trøndelag og Jämtland.

Nå kunne koloniseringen i deler av Nordland og Troms forsterkes. Stortinget sluttet helhjertet

opp under denne utviklingen, den var i samsvar med fornorskningspolitikken som handlet om «at hævde Norge for nordmændene i landet selv». Den svenske regjering sa seg også fornøyd. De hadde fått aksept for den svenske retten til å flytte inn på norsk territorium. Taperne ble i første omgang de rundt 75 nordsamiske familiene og deres reinflokker. Det fleste fra Karesuando, som i løpet av de tre første tiårene av 1900-tallet ble tvangsforflyttet sørover i Sverige. Svenske myndigheter ved Lappefogden i Norrbotten mente derimot at det hele var etter reindriftsamenes eget ønske: «*All flytning söderut har hittills skett frivilligt*». De ble plassert i reindriftsområder sørover helt til Jämtland. Dette var områder som ble benyttet av lulesamer og pitesamer – mennesker med et annet språk, andre driftsformer og andre sedvaner.

Resultatet ble som vi skal se, store konflikter som frem til i dag har satt sitt preg på reindrift og samisk kultur både i Sverige og i Norge. Mange av de opprinnelige reindriftsgruppene måtte gi opp sin reindrift eller flytte vekk. Nå ble de tvangsflyttede revet opp fra sine nettverk og sendt til områder hvor de var helt uten ankerfeste. Deres gamle boplasser og siida-felleskap forsvant

nærmest over natten. Fra Labbas bok *Herrarna satte oss hit* (2020:30) får vi denne historien: Gátriina Lásse/Lars J. Nutti sa det slik: «*Ett hem är ett hem. Torvkåtor och getkåtor och mjölkningsgården och flyttleder. Allt arbete de lagt ner blev kvar... Först när de kom österut till Gárasavvun (Karesuando) fick de besked, ni kommer inte att flytta dit igen. Deras hem lämnades kvar och ruttnade bort. Jorden tog tillbaka deras saker*».

Tvangsforflytningene fikk ringvirkninger også på norsk side i form av konflikter og førte dermed til ytterligere innstramming av norsk reindriftsforvaltning. Det samme skjedde i Sverige. Der innførte man i 1925 en ny lov som ga myndighetene anledning til å forflytte reindriftsamer fra et område til et annet eller foreta tvangsslaktning hvis beiteområdene ikke var tilstrekkelige. Tidligere hadde man manglet en slik lovhjemmel. Dermed kunne svenske myndigheter foreta ytterligere forvisninger sørover fra Karesuando og gjennomføre nedslaktning, slik som for eksempel Arjeplog tidlig på 1930-tallet.

For Norge var 1919-konvensjonen både en næringspolitisk og minoritetspolitisk triumf.

Fra Solttinjávri/Soltindvannet på Ráneš/Ringvassøya. Foto: H. Helgesen 1909. DSS.0313 Anno Norsk Skogmuseum

Goahtueanan

Goahtueanan, báze dearvan
Vázzinbálgat leat dál baskun
Vuostemielain, losses lávkkiin
Guoddit ferten šaddanbáikkiid
Liegga linis eatnigielas
amas sánit dahket saji

Baze muitin goahtesadji
mánnavuođa stoahkanšallju
Áhči herggiid biellujietna
Vavdan sivvui čavga gitta
Čalbmesutnii mearka savvun
Dovdamušat váibmui sisa

Lehkus muittus áhči soabbi
Suonat, gárun, goahtegeres
Ráidujohtin mielas ain
Jogašgáttis noaddebealli
spahkagávas vakkiid johta
Doala gitta sámieallimis
Luondduin mielain veahkahala

Njuollgusvuodát láhppan leat
(Paulus Utsi/Inger Utsi. 1980. *Giela gielain*)

Mitt hemland
Farväl, mitt hemland
Stigarna har blivit trånga
Motvilligt, med tunga steg
måste jag lämna platserna
där jag växt upp
I mitt varma milda modersmål
främmande ord gör sig plats

Bliv til minne kåtaplats
barndomens lekval
Ljudet från skällorna på min fars härkar
har fäst sig hårt i mitt innersta
Inväxt är renmärket i näthinnan
förmimmelserna i hjärtat

Förbliv i mitt minne, fadersstav
senlina, pulkøgla, kåtaackja
flyttning med raid i mitt sinne än
Vid bäckstranden är bördhalvan
flyttar genom dalarna på klövjebågen
Håll fast vid samernas levnadssätt
med ditt sätt och din vilja i samverkan

Retten har du mist.

*Paulus Utsi (1918-1975) tilhørte Geaggánvuopmi/
Könkömä sameby og var født i Lyngen. De måtte
forlate sine områder i Troms og ble tvangsflyttet
sørover til Jokkmokk.*

Historikeren Roald Berg har gitt denne karakteristikken av konvensjonen: «1919 konvensjonen symboliserte først og fremst en seier for mer enn 70 års norsk politikk for å begrense de nomadiske samenes adgang til riket. Dermed var 1919-konvensjonen også et viktig ledd i bestrebelsene på å fornorske hele riket med dets innbyggere og alle dets ressurser» (1998:115).

Da Norge og Sverige forhandlet om en ny rein-beitekonvensjon i 2003, mente den svenske forhandlingslederen at Sveriges forhandlingsposisjon i 1919 var sterkt medvirkende til at Norge kunne drive sin fornorsking, «*Utan aktiv svensk medverkan skulle Norge aldrig kunnat genomdriva sin politik på sätt som skedde*» (Norberg 2007).

Utviklingen i Troms

Det var først og fremst i Troms at grensestengning og beiterereguleringer skulle få store konsekvenser for samer både på svensk og norsk side. Halvøyene og øyene i Troms har alltid vært svært attraktive for reindrift. Høye fjell og gode sommerbeiter gjorde disse kystområdene til en viktig forutsetning for den samiske reindriftspastoralismen som utviklet seg fra slutten av 15-tallet og utover 1600-tallet. Med vinterbeiter i furuskogene på svensk og finsk side utviklet det seg en nomadisk tilpasningsform som skulle vise seg å være særdeles livskraftig. Årsakene til at tamreinholdet økte lå i nye markedsmuligheter og økt skattlegging samt at tilgangen på villrein var sterkt redusert. Allerede i Schnitlers forhørsprotokoller (1742–45) møter vi reindriftsamer fra svensk side («Østlapper») som har sommeropphold på halvøyene i Troms og vinterbeiter på svensk side. Rundt midten av 1700-tallet er det anslått at mellom 350 og 400 samer med 4-6000 rein flyttet fra svensk side og over til Troms. I tillegg dokumenteres det tidlig på 1700-tallet en stasjonær sjøsamisk reindrift på Ráneš/Ringvassøy, Vártná/Vanna og Sállir/Kvaløy. Dette var en tilpasning basert på en kombinasjon av fiske, fangst og noe husdyrhold.

Utover 1800-tallet ekspanderer den nomadiserende reindriften fra øst og nye beiteområder langs kysten og øyene tas i bruk til sommerbeiter. De første tiårene er det fra svensk side reindriftsamer som får helårig tilhold på alle øyene i Troms til og med Várda/Vanna i nord og på det viset fortrenger den stasjonære reindriften som allerede var der. Slik kunne man holde langt større flokker, forutsatt at man hadde tilgjengelig beite på svensk side vinterstid. Dette er forløperne til de flyttesystemene på svensk side som på 1900-tallet offisielt skulle bli hetende Könkömä, Lainivuoma, Saarivuoma og Talma. Disse reindriftsgruppene hadde sine vinterbeiter sør og sørøst for Kiruna og Karesuando mot Pajala, noe som innebar

Reinflokken svømmer over Rávdnji/ Rysstraumen fra fastlandet til Sállir/Kvaløya i mai ca. 1914.
Foto: Olaus Solberg, tsnf 63211_CC BY-NC-ND 3.0

flytteleier på opptil 300 km. Årsakene til at øyene, Sállir/Kvaløya og Ráneš/Ringvassøya ble tatt i bruk var i stor grad en konsekvens av grense-sperringene i 1852 og 1889. Sperringene førte til at antallet reindriftsamer i Karesuando-området hadde økt og man fikk dermed et langt større press på vinterbeitene. Med tilgang på øyene og halv-øyene til sommerbeite, ble dette en attraktiv tilpasningsform. Tromsø by var i vekst og representerte et lukrativt marked for salg av kjøtt og suvenirer og øytilværelsen – suolohas- innebar at man kunne bruke tiden til andre oppgaver enn gjeting. Ved inngangen til 1900-tallet er den samiske reindriften blitt en viktig del av Tromsøs selvilde, manifestert i form av reinen som byvåpen.

Norske myndigheter fulgte nøye med i hvordan den «svenske lappetrafikken» utviklet seg i Troms. De første «lappeoppsynsmenn» ble ansatt allerede på 1880-tallet og i Lappefogdens arkiv ser man rundt århundreskiftet et økende antall klager fra bønder vedr. «reinplagen». Under Stortingets budsjettbehandling i 1903 kom det fram sterk kritikk, «-over de ulemper som den fastboende befolkning i de nordlige landsdeler og da navnlig i Tromsø

amt, paaføres ved de svenske flytlappers færd» (Landbruksdept. brev 23.01.1904, Statsarkivet i Troms).

Landbruksdepartementet skrev i 1910 til amtman- nen i Tromsø at «*Som det ville være hr. Amtmanden bekjendt, gaar de norske bestræbelser for at trænge den svenske reinbeitning i Tromsø amt tilbake* (...) samt i størst mulig utstrækning at kolonisere grænsedistriktene» (Marainen 1984, s. 22). Særlig hadde Indre Troms gode muligheter for bureising. Skogforvalteren brukte Rostadalen som eksempel som svar på departementets henvendelse: «Her er det de mest glimrende betingelser for kolonisation (...) hvis staten sørger for veie, telefon samt bygger opp husene». Særlig anbefalte han bygging av seteranlegg på «den stærkt beferdede lappvei» (op. cit. s.23).

Svenske myndigheter var fullt informert om den norske bureisningsaktiviteten og de problemer det skapte for reindriftsamene. Ikke minst økte antallet anmeldelser og bøter mot slutten av 1800-tallet og mange samer klaget til lappefogden i Sverige. For å ivareta deres interesser som svenske

RENDRIFT I NORGE

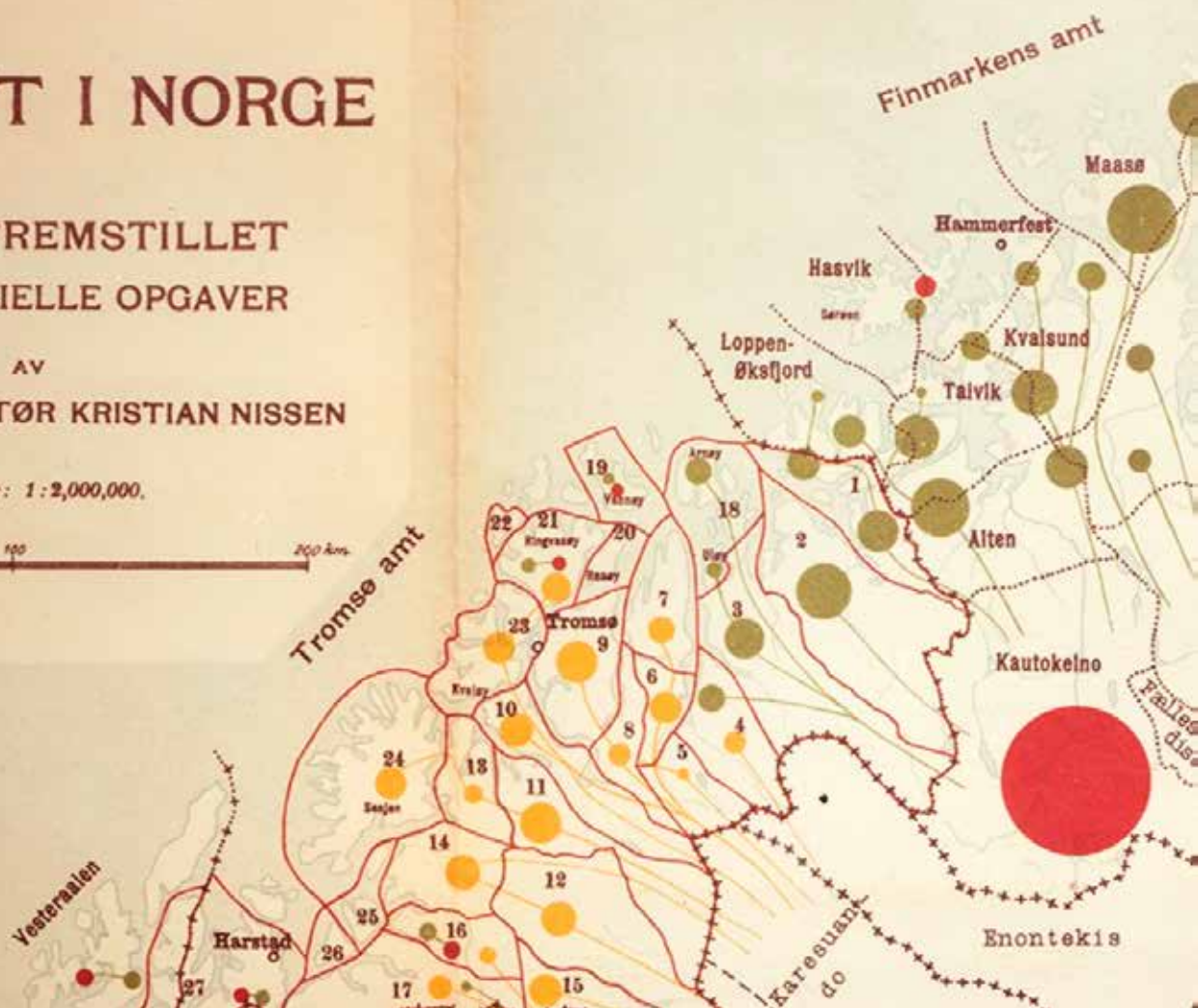
GRAFISK FREMSTILLET
EFTER OFFICIELLE OPGAVER

AV

RENDRIFTSINSPEKTØR KRISTIAN NISSEN

Maalestok: 1:2,000,000.

0 50 100 200 km.

Utsnitt av kart fra 1910 over reindriften i Troms før grensereguleringen. Gult markerer beiteområder for reindriftssamer med svensk statsborgerskap og grønt norske.

statsborgere, og dermed også statens utenrikspolitiske interesser, betalte den svenske stat en egen advokat i Tromsø for å representere reindriftsamene i ulike tvister. Slike saker økte i takt med jordbrukets ekspansjon. Beiteskader på dyrket mark førte til mange krav om erstatning. Et annet stridstema var det forhold at samenes rettigheter til flytteleier lå som tinglyste servitutter på mange eiendommer, noe mange bureisere ikke tok høyde for.

Peder Kjerschow, senere riksadvokat og arkitekt bak reindriftsloven av 1933, startet sin juridiske karriere i Tromsø i 1881 med å være advokat for reindriftsamene, betalt av svenske myndigheter. Hans erfaringer herfra ga han en sentral rolle i Lappekommisjonen av 1897 og arbeidet med reinbeitekonvensjonen av 1919. Kjerschows erfaringer i Troms var nok medvirkende til kommisjonens grunnsyn om at reindriften måtte ansees som «en historisk Overlevering, der ikke i ringe Grad virker som Hemske paa Udviklingen af bedre berettigede og formaalstjenligere Samfundsinteresser» (Lappekommisjonen, 1897, s.196).

Som vi så innledningsvis, fikk unionsoppløsningen i 1905 store konsekvenser for samer med svensk statsborgerskap og sommerbeiter i Norge. Reinbeitekonvensjonen av 1919 førte til en halvering av disse samers reinbeiting i Troms ettersom de nå ble nektet adgang til øyene og deler av fastlandet. Heretter var det ikke lov å føre inn mer enn 39.000 rein til Troms. Den gjenværende drift på noen halvøyer og i innlandet ble gjenstand for store innskrenkninger når det gjaldt reinantall, flytteleier og datoer for inn- og utflytting. Nye lappeoppsynsmenn ble ansatt for å overvåke samenes gjøren og laden. Oppsynsmennene måtte føre dagbøker, formidle klager fra bønder og se til at rigide bestemmelser ble fulgt. Det var for eksempel forbud mot å bo i furuskog etter 15. juni, forbud mot å føre opp bygninger (unntatt gammer) eller for barnløse å eie geiter. Samene hadde rett til å hugge bjørk til brensel, men stubben måtte ikke overstige 15 cm. og huggflaten skulle være ren og slett. Hvert distrikt måtte utnevne en formann som skulle påse at samene holdt seg til regelverket, hvis ikke kunne han bøtelegges.

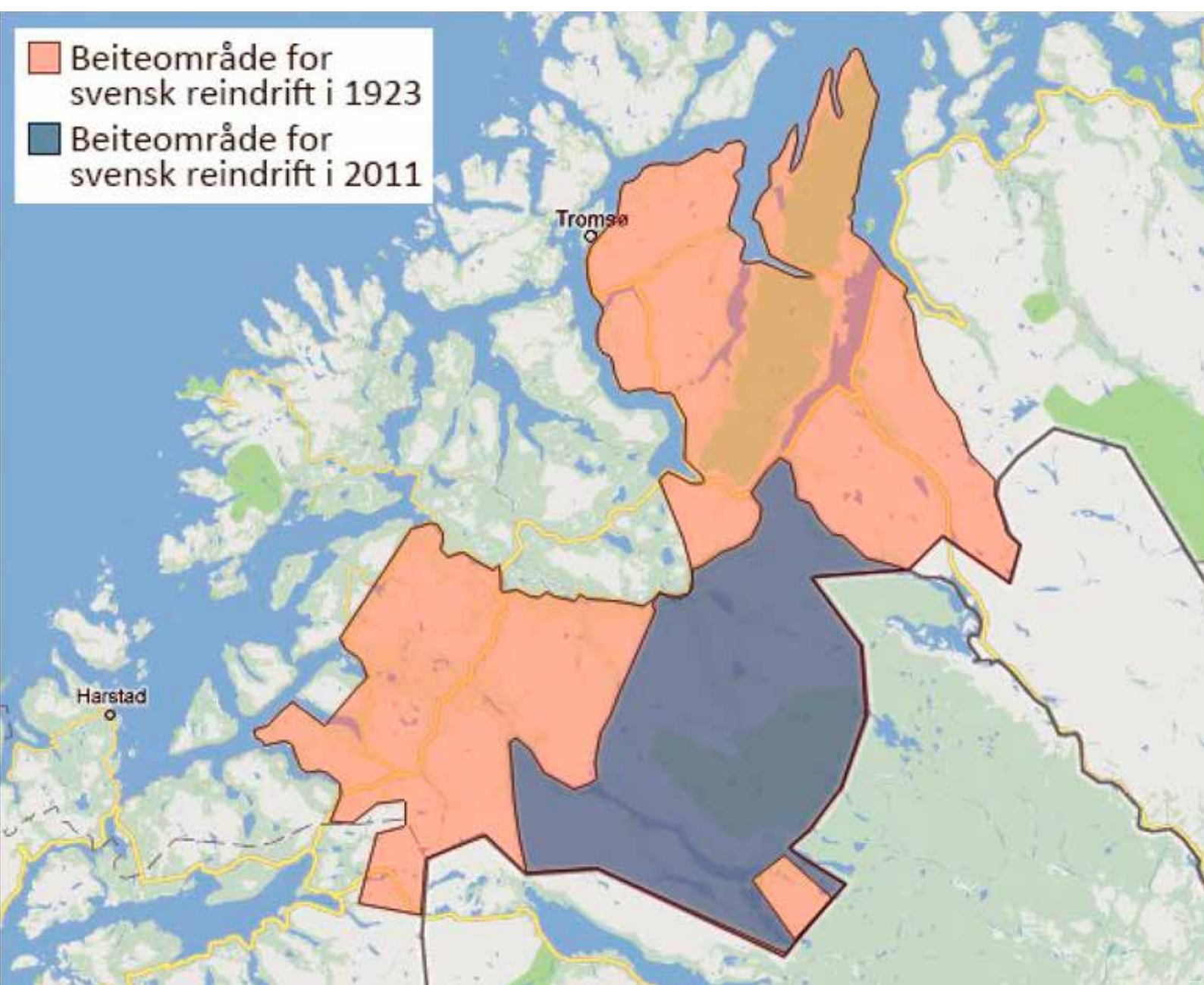
Till
Kommungens Befallningshögvarde i Kon.
Bottens län: D. O. N. 454

DD. 428/1916

Undertecknad, flytt-lapp i Karesuando lapp-
by af Karesuando socken, för härmed i-
samt innehålla om tillstånd för mig o-
min familj, hustru och 7 söner, att vi
våra resor, vi snart sig göra låter,
flytta till Tuorpu lappby af Jokkmokk-
socken. Enligt räkningen år 1911 in-
hafva vi tillsammans 484 rekar. Vi
klipp af mitt och mina söners i för-
giftet sammanhållna bifogas. Överlygga
i Norge den 30 Maj 1912.
Per Larsson Marainen

PL

Etter unionsoppløsningen i 1905 startet tvangsforflytningene. Ifølge svenske myndigheter var flyttingen frivillig, samene søkte selv om å få flytte vekk. Flere søknader er skrevet av samme person, sannsynligvis en svensk lappefogd, og alle har samme sted og dato. Denne søknaden er undertegnet med forbokstavene til Per Larsson Marainen (1866-1946). Han var analfabet og forsto ikke svensk.

Tapte beiteområder frem til i dag. Utsnitt kart fra Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport, 2023, kap. 8.8.

Det store tapet av beiteland fikk flere av samene til å søke om norsk statsborgerskap for å kunne etablere en helårig drift på øyene. Søknadene ble nøye vurdert og mange fikk avslag. Lappefogden anbefalte imidlertid noen få, slik som på Sázzá/Senja (Påve), på Sállir/Kvaløya (Kitti) og på Ráneš/Ringvassøya (Raste). Det skulle imidlertid vise seg å være risikabelt da topografi og klima skapte problematiske beiteforhold på øyene vinterstid.

Utviklingen av reindriften har med andre ord vært sterkt berørt av nasjonale politiske interesser både i Finland, Sverige og i Norge. Disse interessene kom særlig til syne i reinbeiteforhandlingene mellom Norge og Sverige hvor reinbeitekonvensjonene i det siste århundre har skapt problemer for reindriften både på norsk og svensk side. Det norske synet var at all reindrift måtte begrenses og reguleres, først og fremst av hensyn til jordbrukets interesser. Den svenske posisjonen var i stor grad preget av statlige interesser ettersom Sverige gjennom reindriften kunne vise til alders tids bruk av norsk territorium. Særlig alvorlig var konsekvensene av konvensjonen i 1919, da reindriftsamer fra svensk side mistet store beiteområder i Troms og ble tvangsflyttet sørover i Sverige.

Tilsvarende skapte 1972-konvensjonen nye problemer, både for svenske og norske reindriftsamer. De førstnevnte mistet 70 % av sine beiteområder bare i Troms. Ikke minst var disse problemene av intern karakter; relokaliseringene førte til konflikter mellom ulike reindriftsgrupper i Norge og ikke minst i forhold til reindriftsamer fra svensk side. På det viset har utenrikspolitiske grep splittet opp det samiske fellesskap både innen og utover Norges grenser. Begge stater betraktet samiske anliggende som underordnet nasjonale hensyn. Foruten de nevnte økonomiske og kulturelle konsekvenser, reiser også disse utenrikspolitiske forhandlingene og konvensjonene spørsmål av folkerettslig karakter: I hvilken grad kan nasjonale myndigheter forhandle rundt samiske rettigheter ovenfor en annen stat?

Litteratur:

- Berg, R. 1998. Lappekodisillen og unionsoppløsningen i 1905. I: Lappekodisillen. Den første nordiske samekonvensjon? *Diedut nr.3*, Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- Bjarnar, O. 1982. *Forhandlinger om ny reinbeitekonvensjon mellom Norge og Sverige 1959–1972*. Hovedoppgave i historie, UiT.
- Labba, E. A. 2020: *Herrarna satte oss hit: om tvångsför flyttningarna i Sverige*, Norstedts.
- Nordberg, L og Lasse, U. 2007. *Begrav mitt hjärta vid Udtjajaure*. Emma Publishing.
- Marainen, J. 1996. Tvångsförflyttning av samer. *Norrbottnen*, Norrbottens Museum Årsbok 1996. Indstilling fra den ved Storthingets Beslutning af 27de juli 1897 (Lappekommissjonen), Kristiania 1904.
- Artikkelen er en bearbejdet versjon av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport, 2023, kap. 8.8.

Forfatter:

Ivar Bjørklund er Professor emeritus ved UiT, Norges arktiske universitet. Han forsker på interetniske relasjoner i nordområdene, samisk etnohistorie, identitetsforvaltning og samisk reindrift. E-post: ibj001@post.uit.no

Sjøsamiske spor i Tromsøområdet

Trude Fonneland og Ingrid Sommerseth

<https://doi.org/10.7557/ottar.8064>

Historisk sett har store delar av det som i dag omfattar Romsa suohkan (Tromsø kommune) hatt bufast og sesongmessig sjøsamisk busetnad. Kulturminne og skriftlege kjelder vitnar om spor etter eit folk som levde av fiske, jakt på villrein og rowilt, fangst av kobbe og nise og tamdyrhald. Utover 1500-talet vert dei sjøsamiske bygdene i fjordane kring Romsa/Tromsø kjend gjennom skattelistene, men då fornorskingspolitikken stramma grepet forsvann spora etter det sjøsamiske folket litt etter litt.

Arkeologisk kjeldemateriale fortel om jakt- og fangstbuplassar i fjordane kring Romsa/Tromsø som er fleire tusen år gamle. I 1927 vart det funne ein beinharpun i Gjøverbukta i Romsa/Tromsø som kan daterast til ikring 900 før vår tidsrekning. Harpunspissar av denne typen vert knytt til samisk jakt og fangst av sjøpattedyr. Frå jernalderen av, i tusenåret etter vår tidsrekning, finst arkeologiske funn som kan knytast både til samisk og norrøn busetnad i Tromsøområdet. På vestsida av Tromsøya er fleire norrøne gravminne på gardane Åsgård, Holt og Søndre Langnes, og i Workinnmarka er det funne ein sølvskatt frå siste del av vikingtida. Sølvskatten fortel om samisk og norsk samkvem og handel. Alle desse funnområda er borte i dag som fylgje av utbygging og byutvikling.

I Ottars beretning frå om lag 890 til kong Alfred av England fortel høvdingen Ottar; at han budde lengst nord av alle nordmenn, og i landet nord for han, var det samar som heldt til og som her dreiv jakt om vinteren og fiske om sommaren. Det er fleire ulike stadar som har vorte framheva som moglege heimar for Ottar som dei kjende jernaldergardane Greipstad, Hillesøy og Brennsholmen på Sállir/Kvaløya eller Botnhamn på Sázzá/Senja, men også Bjarkøy i Sør Troms. Gjennom kontakt og handel med samane sikra Ottar seg varer av stor verdi, som han omsette på marknader lenger sør i Skandinavia. Også andre kjelder frå vikingtida fortel om háløyghøvdingar som var avhengige av eit godt samarbeid med samane for å sikre handel og vareutveksling.

Registrerte sjøsamebusettingar

Fram til ca. 1550 er dei skriftlege kjeldene sparsame med tanke på skildringar av samisk busetnad i Tromsøområdet. Frå midten av 1500-tallet gjev svenske skattemantalslister ei delvis oversikt over sjøsamefamiliar og deira busetnad. Listene inneheld ei oversikt over talet på samiske skatteytarar og representerer slik ikkje eit fullstending bilete av sjøsamisk busetnad i Tromsøområdet. Ein skatteytar representerer i desse kjeldene ein

familie eller eit hushald. På Dukneset på Ávká/Håkøya er det registrerer ei stor fellesgammetuft. Tufta etter fellesgamma står som eit eksempel på type busettingsspor og bruksområde for den sjøsamiske busettinga i Romsa/Tromsø.

I «Mandtal over sjøfinnene 1601» vert namngjevne sjøsamiske menn frå Varanger til Beiarn som betalar skatt til kongen av Danmark-Norge lista. I den gong Tromsø len er namnet på rett i underkant av 150 sjøsamiske menn registrert. Gallafierda/Kaldfjord, Gáhttovuotna/Kattfjord, Málatvuotna/Malangen, Báhcavuotna/Balsfjord, Gáranasvuotna/Ramfjord, Uvdovuotna/Sørfjord og Olggosvuotna/Ullsfjord er alle kjende sjøsamiske fjordar i kjelder frå andre halvdel av 1500-talet. Mellom anna står Náhkkennuorri (Straumen) i desse kjeldene oppført som skatteoppkreivingsstad for Ullsfjordsamane. Ifylgje Just K. Qvigstad (1853–1956) vart gardsbruket Nakken omtalt som Náhkkesiida og kan ha vore hovudbuplass for ein eigen sjøsamisk siida (sjå Sveen 2003).

Frå garden Náhkkennuorri er forteljinga om Inger Nakken nasjonal kjent. Inger Nakken (1805–1873) var ei samisk kvinne som med fare for eige liv, berga så mange som 11 menneske frå drukningsdøden. I 1851 mottek ho, som fyrste kvinne og same, Kongens Borgerdådsmedalje for sitt heltemot. Medaljen skulle berast i ei sølvkjede om halsen som teikn på kvinneåid. I tillegg mottok Inger ei belønning av statskassen på 30 spesidalar og 30 spesidalar frå hans majestet sine egne midlar til innkjøp av ein passande båt.

I en reportasje i *Tromsø Tidende* den 5. oktober 1851 kan me lesa: «*I dag erholdt Enken Inger Johnsdatter Nakken Medaljen for Borgerdaad hvormed hun er benaadet. Høitideligheden foregik i Kirken i Menighedens Overvær efterat Gudstjeneste var endt, og blev indledet med et Foredrag af den konstituerede Amtmand, Byfogd Knap, som derpaa hængte Medaljen om hende. Den Baat, som H.M. Kongen af sine egne Midler havde foræret hende, havde hun allerede modtaget, og ankom hun i den til Kirken.*»

Funn frå Tromsøya: Sølvskatten frå Workinnmarka datert til 1000-talet og harpunspiss i bein frå Giæverbukta datert til rundt 1000 fvt. Foto: Adnan Içagici og Ingrid Sommerseth

Det er kjend att sjøsamane sine busetnadsområde var konsentrert til område med dyrkbar jord slik som småfjordane på Ráneš/Ringvassøya, på Ráidna/Reinøya og på fastlandet. Fyrst i middelalderen etablerte ei norsk busetjing seg på øyane med fiske som hovudnæringsveg. Frå 1550 og fram mot 1700 ser ein ei gradvis endring i busetnadsmønsteret for heile kysten, og den norske befolkninga, som tidlegare i hovudsak hadde hatt tilhald på øyane, ekspanderer inn i dei samiske områda i fjordstrøka for å nytte seg av jordbruksressursane. I Tromsøområdet veks den norske og samiske

befolkninga kraftig frå 1700-talet. Det også i denne perioden at fleire reindriftssamar frå områder som blant anna Eanodat/Enontekis, Čohkkiras/Jukkasjärvi endrar si næring og buset seg fast i dei sjøsamiske fjordstrøka i Tromsøområdet.

Thomas von Westen sine misjonsreiser

Presten Thomas von Westen, som var leiar for Misjonskollegiet sin misjon retta mot samar i Noreg, utførte tre store misjonsreiser i samiske

Maleriet av kunstnar Ingjerd Solvang fortel oss korleis Inger Nakken kan ha sett ut. Det er etterkommar av Inger Nakken, Dag Nilsen som eig maleriet. Foto: privat

områder. På alle reisene i åra 1716, 1718 og 1722 vitja von Westen Tromsøområdet. Ein viktig del av von Westen sitt misjonsarbeid var å tilsette såkalla skulemeistarar og misjonsmeistarar. I Olgosvuotna/Ullsfjord vart den fyrste organiserte skuleverksemda ein kjenner til i Tromsøområdet etablert. von Westen var oppteken av at forkynninga til den samiske befolkinga måtte skje på deira eige morsmål og han refsa prestane for å gje samane utfordrande kyrkjelege vilkår. Samtidig skildra von Westen samane i Tromsøområdet som dyktige trolldomsutøvarar. Et lokal segn fortel at då von Westen vitja Skutvik i Malangen fekk han hand om tre goavdåt/trommer som han øydela. Segna fortel vidare at då von Westen kasta ei av trommene på sjøen, forvandla ho seg straks til eit undervassskjer, kalla Furustøl, som den dag i dag er synleg ved fjæra sjø.

Sjøsamane som von Westen møtte i Tromsøområdet var også kjende under nemninga «bufinnar». Major Peter Schnitler skildrar dei i 1743 slik: *«Buefinner ere de, som fra ældgammel tid og umindelige årer her have siddet på deres eegene gårder, hvilke gemeenlig kaldes finne-odel: den de bruge og drive, som andre norske bønder, med heste, stor og små fæe, og deraf svare skatt til Cronen, de fare og ud i fiordene og havet på fiskerie, og nære sig på eet stæd i alle måder, ligesom andre nordmænd»* (gjengitt i Qvigstad 1929:3).

Sesongmessige bustadar og kombinasjonsnæring

Fram til byrjinga av 1800-talet var grensene mellom reindriftssamisk og sjøsamisk nærings-tilpassing ikkje like klare som i dag. Å eige rein, drive fiske og elles berge seg gjennom dei næringsvegane som vart tilgjengelege i området var norma før den moderne pengeøkonomien. Desse endringane førte til større spesialisering og utvikling av åtskilte hovudnæringsvegar som gardsdrift, reindrift og fiskeriverksemd og ikkje minst faste busettingar.

Den eldre sjøsamiske tradisjonen med sesongmessige busetnader er godt dokumentert mellom anna av Qvigstad som skriv:

Sjølappene var endnu mindre stationære end Nordmændene. De havde i gammel tid almindelig 2 eller 3 Bopladser; «Sommersæde», «Vintersæde» ofte også «Høstsæde» (lappisk Gæssesaddje, Dal'vesaddje, Cak'casaddje, som ofte forekommer i stedsnavne). Forfatteren af «Om Findmarken» (1570–1590) fortæller endog, at Sjølappene boede hvert Aar paa fire Steder: om Sommeren i Fjordene og ude paa Øerne, om Høsten paa Fastlandet ved søsiden hvor det var Skov, om Vinteren tilfjelds i

«Fiske med klepp» frå fyrste halvdel av 1750-talet. Sjøsamar i eit kystlandskap med høge fjell og yrande fugleliv. Illustrasjonen kan tolkast som å vise kveitefangst, der samar held ei kveite fast med ein høtt. Illustrasjon av misjonær Knut Leem (1696–1774)

Skoven, om Vaaren ved Søsiden (Qvigstad, i Rygh 1924).

I boka *Under Blåmann: Bygdehistorie frå Kaldfjordområdet* høyrer me om sjøsamen Peder Povelsen på Sállir/Kvaløya som kombinerte reindrift med fiske. Povelsen eigde ei gamme på Bjørnslett i Gallafierda/Kaldfjord, like ved den nedanfor omtalte Sieidegeadgi. Han hadde i tillegg bustad i Hoggebohtu/Håkøybotn. Han eigde nokre rein som gjekk på fjellet og hadde også ein seksringsbåt. Dødsbuet frå 1766, ført i pennen av sorenskrivaren, fortel med andre ord om ein rik mann med

næringsmessig kombinasjonsdrift og eit sesongbasert busetnadsmønster.

Samisk busetting på Tromsøya

Då den smått vaksande byen på midten av 1800-talet var på leit etter passande byvåpen la spesialist i heraldikk, Axel Kaltenborn, fram eit forslag til Tromsø i form av det han omtalte som eit vakkert symbol, nemleg «*en sjøfinn i sin Fiskedragt ved sin Baad*». Det at Kaltenborn såg det sjøsamiske som eit opplagt motiv for eit byvåpen, fortel oss at sjøsamisk kultur var ein sentral del av dåtidas Romsa/Tromsø. Maleri og teikningar frå 1806 av fleire

gammar på Finngamgrund der Kunstforeininga (det gamle Tromsø museum) står i dag og i Hansjordnesbukta, er sterke vitnesbyrd etter samane sin busetnad, handel og levevis i Romsa/Tromsø. Den vaksande handelsstaden var ein viktig stad for samene for å få seld fisk, reinkjøtt, skinn, pels og andre varer, og for å kjøpe eller byte til seg varer som mjøl, tøy og anna husgeråd.

På søndre Langnes, like sør for Giæverbukta, har arkeologar funne spor etter gammetufter og teltbuplassar. På vestsida av Prestvannet har ein funne spor etter teltbuplassar, og på Røstbakk-toppen var det på slutten av 1700-talet ein større sommarbuplass. Då området vart utbygd gjorde ein her funn av krutthorn, kuletang, svovelkopp, lassoring og russiske småmynt i ei lita hole i det som no er Fagerlivegen. Dei samiske busetnadene på øya var truleg ikkje heilårsbustadar, men seongsbasserte opphaldsstadar som ein nytta, når ein hadde ærend og skulle til byen for å delta i marknader og i kyrkjehelger.

På sluten av 1800-talet finst, i fylgje Qvigstad, tre samiske dialektar i Tromsø; *appe-samme* (hav-samisk), *vuönn-samme* (fjordsamisk), og ein tredje dialekt som vart snakka av reindriftssamane som

hadde sine faste reinbeiter i Tromsøområdet. Qvigstad publiserte i 1935 ein oversikt over meir enn 800 samiske stadnamn frå Troms fylke. Qvigstad skriv; *På fastlandet har sjølappene der, hvor der er gammel lappisk bosetning, lappiske navn på fjorder, halvøer, nes, fjell og berg, elver og vatn, så langt som den lappiske bosetning rekker. Overalt hvor de har vanket som gjætere, på jakt, for å hente ved, sanke bær, samle sløke og sennegress eller nytte utslåtter, har de gitt alle små lokaliteter (bakker, hauger, store stener, berg o.s.v) navn så de nøiaktig kan angi hvor de har færdes eller hvor kreaturene er å finne. Når sjølappen har rodd langs stranden, har han merket sig alle fremtredende punkter i terrenget og gitt dem navn (1935:8).*

I 2018 vart 20 samiske stadnamn i Romsa/Tromsø likestilte med dei norske stadnamna. Dei samiske stadnamna frå Tromsøområdet fortel oss om lange samiske røter. Ofte er stadnamna knytt til kunnskap om naturen, lokale naturressursar og topografiske forhold. Nokre av stadnamna inneheld også rettleiing i forhold til særskilde stadspesifikke praksisar. Om sjøsamane sine offringar til sieiddit skriv Anders Larsen: *sjøsamene var glade i kveitehode. De kokte det og ingen mat var som god som det. Derfor ofret de fordom kveitehodet til*

Tromsøværingar i eit tidleg bymiljø i 1838, i området der kjøpesenteret Nerstranda står i dag. Teikning i Atlas Pittoresque av Auguste Mayer som deltok på den franske Recherche-ekspedisjonen.

←↑Nokre funn frå den samiske busettinga i Fagerlivegen på Røstbakken i Tromsø, eit krutthorn og ein lassoring, datert til slutten av 1700-talet. Foto. Mari Karlstad

Trollsteinen på Finnhaugen i Lanesbukta ved Bjerkaker skule. Steinformasjonen ligg i eit område med kjend samisk busetting. I avisa Nordlys frå 6.mai 1952 er det sist gong vi høyrer at namnet er brukt offentleg; «Den gamle laden ved Finnhaugen er nå revet og fraktet bort, som ledd i arbeidet med området for Riksmessa». Foto: Ingrid Sommerseth

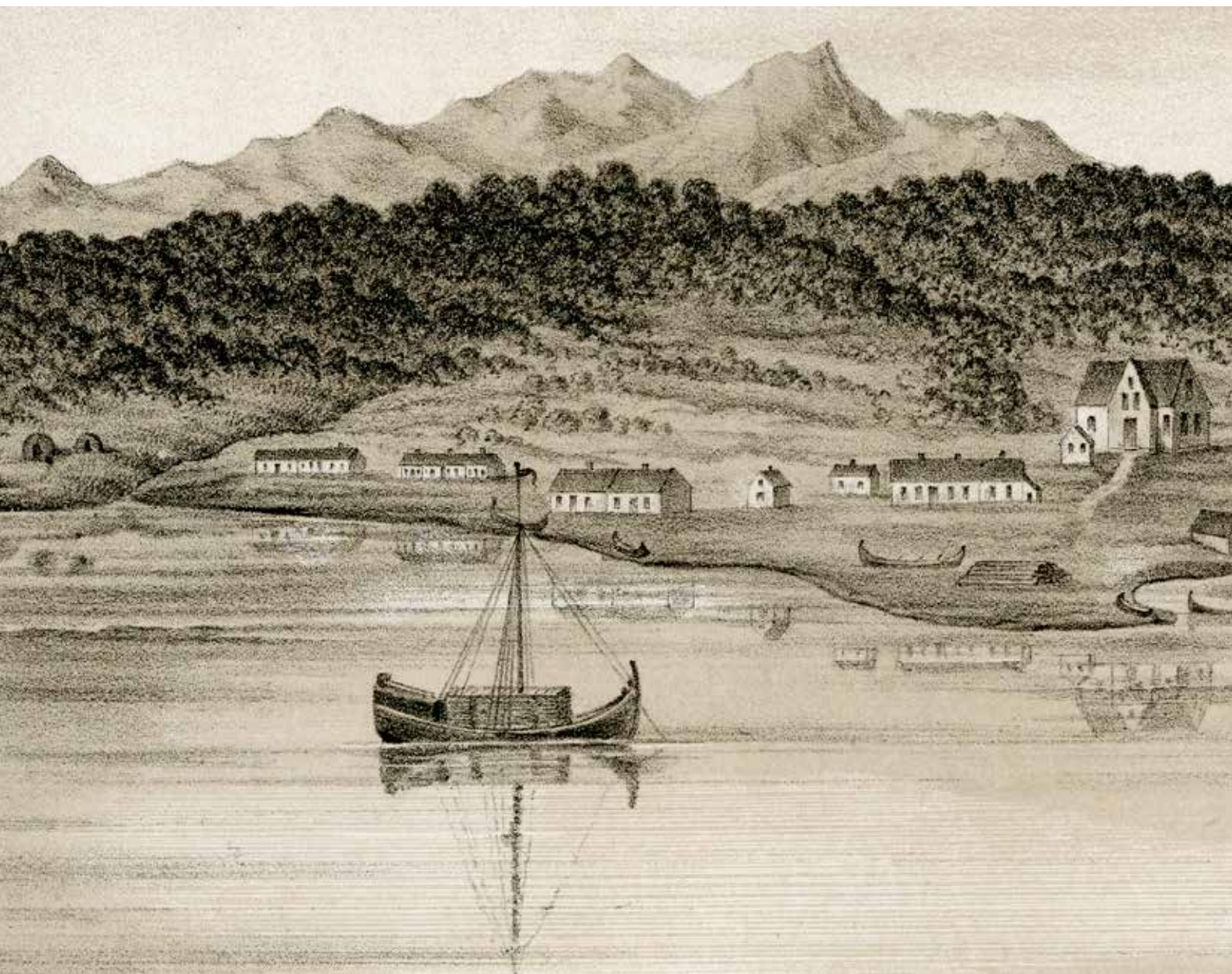
offerstenen (Sæide). Deres avgud skulle få det beste de hadde (Larsen i Qvigstad 1950:18). Siedegeádgi på Sáallir/Kvaløya er ein viktig offersteinen i Gallafierda/Kaldfjord. På norsk er staden kjend som «Seisteinen». Ved å ofre fiskefett til steinen kunne ein sikre seg ei god fiske- og fangstlukke. Siedegeádgi vart også nytta som ei fiskemed og referansepunkt i fjorden.

Også norske stadnamn kan fortelje om samisk tilhøyrse til og bruk av eit landskap. Det norske namnet Finnhaugen som var i bruk fram til 1940-talet viser til ein sommarbuplass for samiske familiar i Lanesbukta ved dagens Bjerkaker skule. Trollsteinen, som er gjeven namn av Tromsøfolk,

finn ein midt i skulegarden. Kanskje var steinen ein gong nytta som sieidi?

Frå fornorsking til gryande revitalisering

I folketeljingane etter krigen (1946, 1950, 1960, 1970), ser ein stor nedgang i talet på registrerte samar. Etterkrigstida var prega av velstands-optimisme og modernisering. Dette var også ei tid der tanken om likskapssamfunnet stod sentralt. Ein slik samfunnskontekst gav lite rom for fokus på etniske skilnader. Om desse samfunnsendingane skriv Qvigstad i 1935, «Når lappene således forsvinner, kommer det av at de antar norsk klædedrakt, levemåte og sprog og ophører å tale lappisk: de regnes da som nordmenn» (1935:5).

Utsnitt frå Lorentz Schanche si teikning frå 1806. Her ser me kyrkja, Prostneset der det ligg båtar i ulike storleikar og ein stabel med tømmer og fire torvgammar rett utanfor bygrensa, på Finngamgrund der Kunstforeininga (gamle Tromsø museum) står i dag.

Innbyggjarar som før krigen stod registrert som samisk og kvensk vart med andre ord etter krigsåra registrerte som norske. Dei harde fornorskingstiltaka som vart iverksette frå midten av 1800-talet og utover ramma på mange vis den sjøsamiske kulturen hardast. Fornorskingstiltaka førte til at markørar som språk, klede og byggeskikk forsvann og den sjøsamiske kulturen vart meir og meir usynleg.

Samiske busetnader har i liten grad vorte innlemma på offisielle kart. Denne strategien med usynleggjering av samiske stadnamn var del av den offisielle fornorskingspolitikken frå andre halvdel av 1800-talet. Dei få samiske namna som er innlemma er i stor grad knytt til namn på fjell og vidder medan meir tettbygde område vert namngjevne på norsk. Dette kan igjen skapa eit inntrykk av at det samiske i Tromsø utelukkande er noko som har med reindrift å gjere, medan dei fastbuande sjøsamane si historie vert viska ut. Enkelte stadar var transformasjonen inn i ein norsk kulturell kontekst så total at mange heilt nyleg har oppdaga den samiske forhistoria til sine familiar.

Frå 1980-talet og framover har kunnskap auka og positive haldningar styrka seg til den sjøsamiske historia, til sjøsamiske røter og sjøsamisk kultur. Dette kjem mellom anna til uttrykk i revitalisering av samisk kultur, språk og tradisjonar. Ei særleg synleg haldningsendring er revitaliseringa av Romsa-Olggosvuotna gákti (Tromsø-Ullsfjord kofta) som fleire Tromsøværingar har teke i bruk. Denne kofta er rekonstruert mellom anna basert på historiske foto frå Tromsøområdet. Den rike samiske historia til Tromsø er enno ukjend for mange og vert ofte nedvurdert i det offentlege ordsiftet. Ved å løfte fram fortellingar om den sjøsamiske historia i Tromsøområdet har me eit håp om at kunnskap om sjøsamisk kultur, om kulturelle band mellom kyst og innland, kulturminne og naboskap vil styrka seg og inspirera til fleire djupdykk i den lokale historia. Vonleg vil desse fortellingane også gje meir kunnskap til det offentlege ordsiftet om Tromsøområdet si samiske historie.

Litteratur:

- Andresen, A. 1994. *Handelsfolk og fiskebønder 1794–1900. Troms gjennom 10 000 år*. Tromsø kommune.
- Brattrein, H. D. 1989–1990. *Karlsøy og Helgøy Bygdebok I–II. Folkeliv, næringsliv, samfunnsliv*. Karlsøy kommune, Hansnes.
- Hansen, L. I. 2013. Bodde det samer i Tromsø? Hva folketellingene forteller og ikke forteller. *Ottar* 2/2013. Norges arktiske universitetsmuseum, UiT.

Pedersen, A. K. 2013. Gállåferd – Kaldfjorden, eit tidlegare tospråkleg samisk-norsk samfunn. *Ottar* nr. 2/2013 Norges arktiske universitetsmuseum, UiT.

Larsen, A. 1950. *Om sjøsamene*. Oversatt av J. Qvigstad. Tromsø Museums årshæfter Vol. 70 (1947) Nr.2. Tromsø.

Qvigstad, J. 1909. (sm.m. K. B. Wiklund), *Dokumenter angaaende flytlapperne. Renbeite-kommisionen af 1907*, 2 bd. Kristiania.

Qvigstad, J. 1924 (sm.m. M. Olsen), *Finmarkens Amt* bd. 18 i O. Rygh: Norske Gaardnavne.

Qvigstad, J. 1935. *De lappiske stedsnavn i Troms fylke*. Institutt for sammenlignende kulturforskning. Serie B. Skrifter XXVIII.

Storli, I. 2015. Høvdinger i et skiftende politisk landskap. *Ottar* nr. 2/2015. Norges arktiske universitetsmuseum, UiT.

Sveen, S. 2003. Boazosápmelas, boazu ja sutnu guohtoneanan - Reinen, reineieren og reinbeitelandet. En studie av reindriftssamisk landskapsbruk og landskapsforståelse, forankret i sommerlandet Stuoranjárga. Hovedfagsoppgave i arkeologi, UiT.

Forfatterne:

Ingrid Sommerseth er forskningsprofessor ved Norges arktiske universitetsmuseum. Ho er arkeolog og forskar på samiske historie frå jernalder til ny tid. Sommerseth er del av forskargruppa ArcArc på universitetsmuseet. Hennar arbeidsfelt er også forvaltning av

bergkunsten i Nord-Noreg

E-post: ingrid.sommerseth@uit.no

<https://orcid.org/0009-0009-0854-3345>

Trude Fonneland er professor i kulturvitskap ved Norges arktiske universitetsmuseum. Hennar forskningsinteresser er knytt til felte samisk museologi, religion, matkultur og turisme. Fonneland er del av forskargruppen SAMFORSK på universitetsmuseet og forskargruppa INREL (Indigenous Religions,

Global Networks) ved HSL-fakultetet.

E-post: trude.fonneland@uit.no

<https://orcid.org/0000-0002-4287-5441>

Stábba og Sieidigeaðge. To offersteder i Tromsøområdet

Dikka Storm

<https://doi.org/10.7557/ottar.8065>

I Tromsø finner vi sieiddit, offersteder, som har ulike historier og som avspeiler ulike samiske levemåter i regionen. To av disse er Stábba/Stabben i Málatvuotna/Malangen og Sieidigeaðge/Seisteinen nord for «Goatte-mq̄k'ke»/Gamkroken i Gálløfierda/Kaldfjorden.

I sin bok med oversikt over hellige steder i nord, *Lappische Opfersteine und heilige Berge in Norwegen* (1926) har Just K. Qvigstad skrevet om noen av de hellige stedene i Tromsøområdet; som på Sállir/Kvaløya, Ruobbá/Rebbernesøy og Ráidna/Reinøya, samt Leaibbášluokta/Oldervik og i Málatvuotna/Malangen. Stedene er knyttet til samenes gamle religion og vitner om religiøse praksiser i forbindelse med jakt, fangst og fiske i elver, vann og i sjøen, samt til næringsutøvelse knyttet til reindrift.

Ifølge Qvigstad hører tilbedelse av steiner, bergknauser og fjell, som innehar en tenkt kraft som kunne gi lykke ved fiske og jakt, til de eldste bestanddeler i den gamle samiske religionen. Steiner,

bergknauser og fjell kalles sieiddit og hellige fjell kalles bassevárri og kan i tillegg ha egne navn. Ved sjøkanten finnes sieiddit oftest i nærheten av rike, viktige fiskeplasser. I innlandsområdene finner man sieiddit i landskapet langs de årlige flytningene mellom vinter- og sommerbeite, langs elver og ved fiskerike sjøer eller steder der det tidligere ble jaktet på villrein. Qvigstad peker på at de ulike steiner, klippeformasjoner og fjell var kjent for og fikk navn etter sitt utseende. Disse kunne være til hjelp for å orientere seg i landskapet. De kunne være veimerker under flyttinger mellom innland og kyst, i vintermørke eller tåke. Ved sjøkanten kunne de ha funksjon som fiskemed eller siktepunkter for gode fiskegrunner. Enkelte steiner, klipper eller berg ble vurdert som særlig viktige og ble innsmurt med reinsdyrblod eller fiskefett for god jakt eller godt fiske. Hva slags fisk som ble brukt som offer, var avhengig av hvor de var lokalisert. Andre offer var reinsdyrhorn, knokler eller blod og fett fra reinsdyret. Offerstedene kunne også bli brukt i sammenheng med ritualer, blant annet utført av noaidi, den samiske religiøse eksperten.

Misjonen i Tromsøområdet

I 1714 ble presten Thomas von Westen (1682–1727) utnevnt til å lede misjoneringen av samene av kong Frederik den 4. Ved igangsettelse av misjonen opprettet von Westen Seminarium Lapponicum i Tråante/Trondheim hvor han underviste prester og misjonærer som skulle innføre den pietistiske retning i religionsutøvelsen overfor samene.

Hans Hammond beskriver i 1787 misjons- og reiseskildringene til Thomas von Westen. Det er detaljerte beskrivelser av oppbyggingen av skoler,

Just Knud Qvigstad (1853–1956), grunnla den samiske avdelingen på Tromsø Museum. Han samlet inn hundrevis av samiske eventyr og sagn og skrev også bøker om samiske hellige steder.

Foto: Tromsø Museums fotosamling_tsnf 22003

undervisning og av sentrale deltakere som var med i misjonen. I 1718 besøkte Thomas von Westen Tromsø den 31. oktober. Her hadde han innkalt samene fra Báhccávuotna/Balsfjord, Gáranasvuotna/Ramfjord og Málatvuotna/Malangens nordre side til preken den 1. november. Deretter reiste han videre til til Sážžá/Senja den 3. november.

På sin andre tur i 1722 oppholdt von Westen seg i Málatvuotna i fem dager, fra 8. til 12. august. Han ble ledsaget av prosten i Troms, hr. Junghaus, som

hadde innkalt samene fra sør- og nordsiden av fjorden. Målsettingen til von Westen var å undersøke den religiøse tilstanden hos samene;” (...) med største Flid og Arbeide, der varede længere end Lector [von Westen] tænkte, undervisede han hver Fin [same] udi Særdeleshed; Lector erfarede det groveste Hedendom, Afguderie og mangfoldig Overtroe, Vankundigheds Datter havde hersket, indtil for kort siden blant disse arme Mennesker (...), (Hammond 1787, 418-419).

Stábba med utsikt mot nordvest. Foto: Dikka Storm 1999

Stuorrastábba og Smávastáppat ved Skuhttelotjávri. Foto: Ingrid Sommerseth 2018

Det er beskrevet at von Westen i fem dager arbeidet dag og natt med å spørre om den lokale, religiøse situasjon og tro og praksis i Malangen-området. Etter dette besøkte reiste han videre i følge med misjonær Erasmus Wallund til Orjješ-Ráisa/Sørreisa, der det bodde ca. 50 samer.

Stábba/Stabben

Det er ukjent om Thomas von Westen gjennom sitt arbeid med samene i Málatvuotna i 1722, fikk informasjon om samenes forhold til offersteinen Stábba. I Qvigstad sin oversikt er Stábba gitt følgende beskrivelse; «*Am nördlichen Ende des Sees Skutvikvatn steht Stab'ba, norw. Stabben, ein runder, ca. 30 meter hoher Felsen aus Olivinstein. Es soll ein alter Sieide sein*» (Qvigstad 1926, 350).

Stábba er en gammel sieidi eller offerplass som det er knyttet muntlig tradisjon til som går langt tilbake i tid. Stábba ligger ved Skuhttelotjávri/Skutvikvatnet der det er mulig å fiske røye, ørret og abbor. Stábba er også kjent under navnene Stuorrastábba/Storstabben og på norsk Grøtstabben og Steinstabben (Muntlig meddelelser Herulf Charles Solheim). Disse forhøyningene i terrenget skiller seg ut fra det øvrige landskapet. De kan sees som siktepunkt og landemerker. Stábba og Smávastáppat/Småttstabben består av bergarten olivin mens området rundt har en annen bergart.

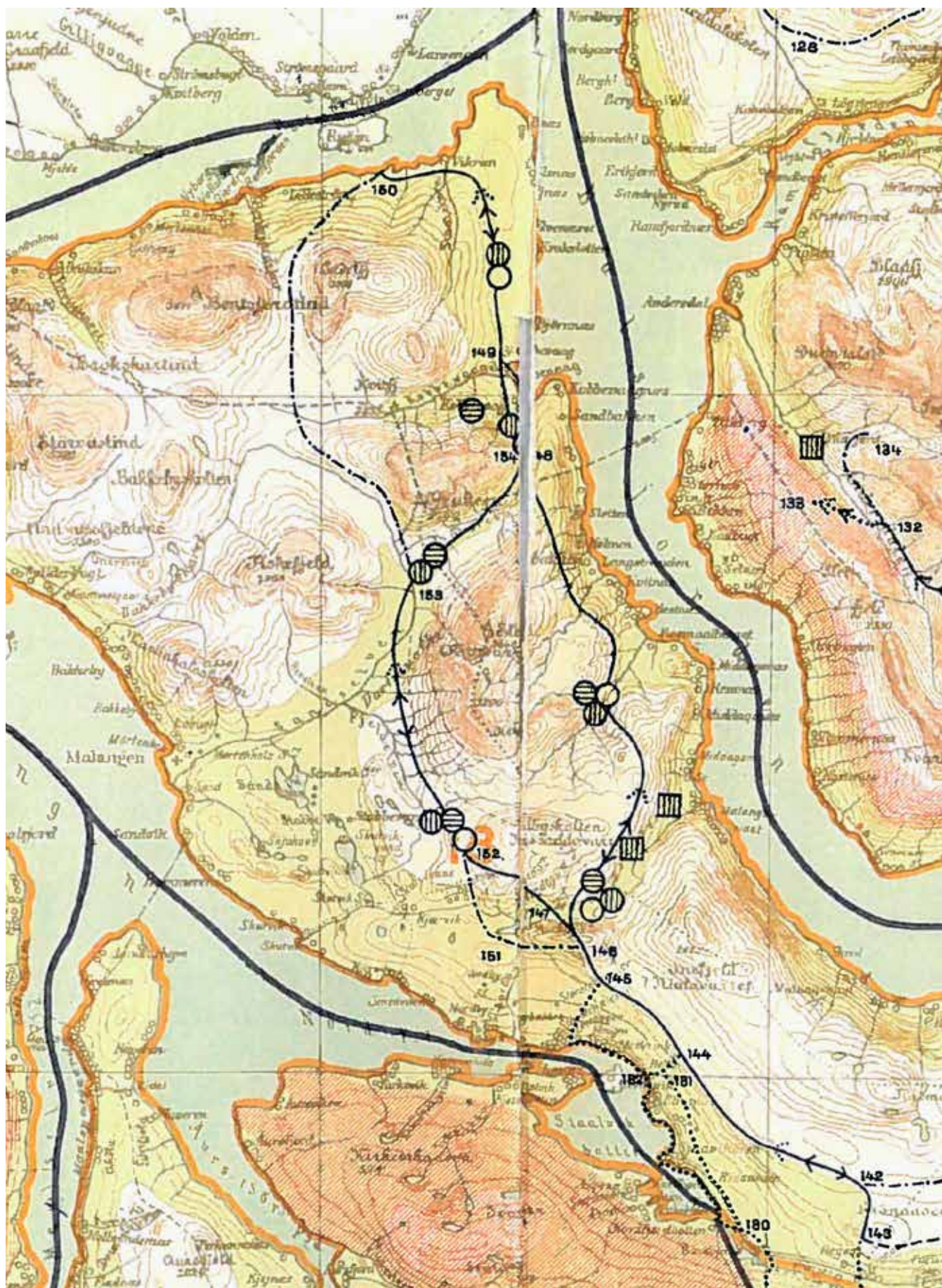
Gjennom erosjon i flere tusen år har Stábba/Stabben fått sitt særpreg noe som gjør både geologi og flora spesiell. Området har en rik vegetasjon. Planter som Strandsnelle (*silene uniflora*), Fjelltjæreblom (*lychnis alpina*) og Grønnburkne

(*asplenium viride*) trives her på dette jordsmonnet som er av basisk art.

Fjorden Málatvuotna/Malangen utgjorde grensen mellom Senja fogderi i sør og Troms fogderi på nordsiden. Gjennom siste halvdel av 1500-tallet kan den samiske befolkningen i Málatvuotna identifiseres ved lister over skatt til den svenske kronen. Da var den sjøsamiske befolkningen bosatt i fjorden. De levde av jordbruk, februk, jakt, fangst og fiske. I 1611 var det ifølge historiker Anders Ole Hauglid samisk bosetting på Nordby, Skuhtteluokta/Skutvika, Sáttuluokta/Sand og på Málatmuotki/Malangseidet. Nordmenns gårder lå på Kjerkevik, Hamnvåg, Bakkeby, Spilddarsiida/Spildran, Spildernes og Forøy.

I første halvdel av 1700-tallet økte den norske befolkningen og det ble ryddet gårder i de indre områdene av halvøya. Gårdene Árvovuotna/Aursfjord, Meistervik (Mestervik), Dearaviika/Kjerrvika, Bakkeby og Ansnes ble ryddet. Sáttuluokta/Sand var da bebodd av nordmenn, mens Nordby og Skuhtteluokta fremdeles var bebodd av fastboende samer og reindriftssamer som hadde sine sommerboplasser i områdene «Tolbolje» (på sørsiden av Malangen) og «Reideworrie»/Riidavárri/Kvannfjellet. I siste halvdel av 1800-tallet er det fortsatt samisk bosetning ved Guolehisjávri/Fiskelausvatn, Boaldnojávri/Josefvatn, «Vuodnabatt-jaw're»/Nordbyvatnet og Skuhttelotjávri/Skutvikvatnet på Sáttuluokta/Sand og ved Málatmuokta/Malangseidet.

Malangshalvøya er et rikt område som tidligere ble benyttet av reindriftssamene fra Könkämävuoma

Utsnitt av kart fra Renbetseskommissionen af 1913. Kartet viser reindriftens bosettinger og boplasser på Malangshalvøya rundt århundreskiftet. Skala 1: 200 000

og Lainiovuoma samebyer i Gárasavvon/Karesuando i forbindelse med flytting til sommerområdene på de store øyene Sállir/Kvaløya og Ráneš/Ringvassøya. I tillegg til hvileplasser under flyttingen vår og høst, var sommerboplassene etablert på Málatmuotki/Malangseidet og nord for Skuhttelotjávri/ Skutvikvatnet. Flytteveiene gikk

både på øst- og vestsiden av Riidavárri/Kvannfjellet nord for Skuhttelotjávri/Skutvikvatnet, og videre nordover på østsiden av Malangshalvøya forbi Njurjovuotna/Kobbevangen til svømmestedet ved Rávdnji/Rya. Om høsten ble flytteveien via Bentsjordskardet og rett sørover på vestsiden av Riidavárri/Kvannfjellet også benyttet. I dag inngår Jáhkotnjárga/Malangshalvøya i reinbeitedistrikt 27 Meavki/Mauken.

Stábba har helt opp til vår tid blitt betraktet med mystikk og det det fins muntlige beretninger om at samer fortsatte å besøke Stábba selv lenge etter at Thomas von Westen hadde hatt sitt misjonsraid i området. Stábba kan ha hatt både en praktisk og en religiøs funksjon for reindrifta på deres sesongvise flyttinger med flokkene til og fra sommer og vinterbeiter, og fungert som offersted for å be om hell og lykke i jakt og fiske.

Sieidigeaðge/Seisteinen

Sieidigeaðge/Seisteinen i Gállafierda/Kaldfjord er et mektig skue. Også denne sieidi er med i Qvigstad (1926) sin oversikt over offersteder i Tromsøområdet. Han skriver; «*In dem Kalfjord steht am Ufer nördlich von Gamkroken Siei'de-gæð'ge (der Seiden-stein). Oberhalb des Steins ist Siei'de-varre*» (1926, 350–351).

Sieidigeaðge er i tillegg innført i Qvigstads oversikt over samiske stedsnavn i Troms fylke og han beskriver; «*Nord for Gamkroken er Siei'de-gæð'ge (offersteinen) n. Seisteinen, i fjæren. Ovenfor er Siei'de-varre, n. Seisteinfjellet*» (1935, 75). I begge disse beskrivelsene av stedet legges det vekt på at fjellet bak offersteinen er et hellig fjell, Sieidi-varri – Sieidi fjellet.

Qvigstad går ikke nærmere inn på opplysninger om bruk av offerplassen, men det norske stedsnavnet Seisteinen er med på å understreke den marine ressursen. Når en ser på dybdeforholdene i fjorden, så endrer de seg rett utfor der steinen er lokalisert. Fisket i fjorden er kjent som svært godt i historisk tid. Sieidigeaðge må også med sin særegne utforming, sees som et med eller landemerke for fiskere og seilende i fjorden.

Gállafierda/Kaldfjord er fra gammelt av kjent for sitt rike fiske og fangst av havpattedyr som sel og hval. Næringslivet var i tillegg fehold, reindrift

↑Sieidigeaðge i Gállafierda. Qvigstad har selv fotografert stedet fra sjøsiden i 1926.

Foto: Tromsø Museums fotosamling_UEMf09949.041

←Sieidigeaðge/Seisteinen i Gállafierda sett fra sør.

Foto: Dikka Storm

og utmarksnæringer. Fra slutten av 1700-tallet foreligger det en oversikt over båter og redskaper i tilknytning til fiske i tre skifter fra personer som hadde tilhørighet på østsiden av fjorden.

Om våren i 1766, døde reineier Peder Povelsen som hadde tilhold i Ávkavuotna/Håkøybotn. Foruten gjeld og ubetalt skatt, besto dødsboet etter ham av en reinhjord på fjellet på Sállir. I tillegg hadde han en gamle på «Väre-vuolle»/Bjørnslett og en seksringsbåt i Gállafierda/Kaldfjorden. Povelsen kombinerte reindrift med fiske. Han hadde boplass ved Ávkavuotna/Håkøybotn og ved sjøen i «Väre-vuolle»/Bjørnslett, sannsynligvis som ledd i en sesongbasert syklus. Tilsvarende løsning kan vi tenke oss ut fra opplysninger som er gitt i Folketellingen 1801. Der er det, i en liste over familier i Gáhttovuotna/Kattfjorden på vestsiden av Sállir, nevnt fire hushold som lever av sin reinhjord. To av husholdene har hatt reindrift enten i kombinasjon med bygsling av jord eller med fiske.

Det andre skiftet som er kjent fra området er etter Anders Jonsen, fra «Väre-vuolle»/Bjørnslett, fra 1780. I boet som foruten besto av metaller som kopper og jernfang og bruksgjenstander av tre og tøy, var det båter og fiskebruk som: 1 åttringsbåt, 1 gammel seksring, et seksringsseil med mast, 1 gammelt gangvad med 14 angler, et dypsagn med jernsøkke. I tillegg var det en stuegamme, en nedrevet høylåve, en skjå, et naust, en smedbelg og en slipestein.

Det tredje dødsboet etter Helge Larsen, på «Ekkernæs»/Ekernes fra 1798 beskriver i detalj de ulike deler av boet. Det bestod, foruten kontanter, sølv og tinn, av flere hus og naust, jern- og tregjenstander. Larsen hadde også et valben, sengklær, flere kyr, kviger, sau, vær og geit. Sjøbruket omfattet en rekke garn av ulike slag for ulik fangst av torsk og sild. Boet besto ikke minst av en åttring med seil, dregg og alt tilbehør, en kobbromsbåt (treogenhalvroms båt ifølge båtbygger Gunnar Eldjarn) med tilbehør i tillegg til noen eldre båter, og en som var under bygging.

Alle skiftene viser at økonomien i området på andre halvdel av 1700-tallet var rik og variert og i hovedsak knyttet til fiske og fangst på havet. I tillegg forteller skiftet etter Povelsen om en sesongmessig bosetning.

I 1861 ble bosetningen på stedet som ligger mellom «Väre-vuolle»/Bjørnslett og «Ekkernæs»/Ekernes beskrevet av Friis. Han påpeker at det bodde to samiske familier i gammer i området som foruten samisk også snakket norsk. Ut fra Friis sin oversikt over samme område fra 1890 ser det ut som om det er blitt tre samiske familier som fortsatt bor i gamle i «Goatte-møk'ke»/Gamkroken».

Sieddit – samiske spor

Kulturlandskapet i Tromsøområdet har mange samiske spor. Et slikt spor er sieiddit/hellige steder som forteller om samiske religiøse tradisjoner og rituelle handlinger. De to offerstedene eller sieiddit i Málatvuotna/Malangen og Gállafierda/Kaldfjorden er dokumentert gjennom Qvigstads presentasjon av offersteder og hellige fjell for ca. hundre år siden. De er begge skildret som offersteder som gjennom sine lokaliseringer på hver sin måte kan representere sammenfallende og ulike næringstilpasninger. I dag er Stábba og Sieidigeaðge begge automatisk fredete samisk kulturminner, fredet etter Lov om kulturminner av 1978.

Litteratur:

- Arneberg, L., Nilsen, E., Storm, D., Hansen, H., Pettersen, L. A., Heimdal, T., Hansen, M., Hansen, R., & Raste, H. 2008. *Under Blåmannen – Bygdehistorie fra Kaldfjord området*. Kaldfjord & Eidkjosen Bydelsråd. Tromsø.
- Friis, J. A. 1861 og 1890. *Ethnographiske Kart*, Finmarkens Amt, Kristiania.
- Hammond, H. 1787. *Den Nordiske Missions-historie i Nordlandene, Finmarken og Trundhiems Amt til Lappers og Finners Omvendelse, fra første Begyndelse indtil hen udi Aaret 1727*. København: Gyldendal.
- Hauglid, A. O. 1981. *Balsfjorden og Malangens historie fram til 1830-åra. Fra veidesamfunn til jordbruksbygd*. Balsfjord kommune.
- Qvigstad, J. 1926. *Lappische Opfersteine und heilige Berge in Norwegen*. Etnografisk Museum, Oslo.
- Qvigstad, J. 1935. *De lappiske stedsnavn i Troms fylke*. Institutt for sammenlignende kulturforskning Serie B: Skrifter XXVIII. Oslo.
- Walkeapää, L. J. 2009. *Könkämävuoma-samernas renflyttningar till Norge: om sommarbosättningar i Troms fylke på 1900-talet*. Tromsø Museums Skrifter XXXI, UiT.
- Muntlige meddelelser av Herulf Charles Solheim 2024 og 2025.

Forfatter:

Foto: June Åsheim

Dikka Storm, er pensjonist og tidligere konservator ved Norges arktiske universitetsmuseum. Hennes arbeid omfattet arkiv og samlinger, og forskning i samisk kultur og samfunn med vekt på de samiske markebygdene i Sør-Troms. E-post: Dikka.Storm@uit.no

Tvangsflytting, vindkraft, reindrif og protest i utstillinga Rávdnji

Camilla Brattland

<https://doi.org/10.7557/ottar.8066>

I utstillinga Rávdnji trenger en vindmølletupp inn i reisverket til gammen. Bak gammen henger en glassplate med et bilde av en brennende vindmølle, og under vindmølletuppen har den samiske kunstneren Anders Sunna malt et bilde med rein, vindmøller og ild. I lydinstallasjonen kan du høre joiken «Stuoranjárga» som levendegjør fortellingene om de gode reinbeitene i Tromsø. Bak gammen skuer portrettfotoet av reineieren Margrethe Kitti. Ved siden av gammen henger to vregte koffer, som motstand og protest. Mot hva, og fra hvem? Hva forteller dette om samisk historie i Tromsøområdet?

I utstillinga Samekulturen står en sørsamisk gamle som Tromsø museum ervervet fra familien Renberg på 1960-tallet. Etter en omvisning for en gruppe turister ved denne gammen den 6. februar i 2025, gjorde jeg meg noen refleksjoner mer enn hundre år etter at Elsa Laula Renberg kanskje selv hadde fyrt bål inne i denne. Renberg-gammen står ved siden av den nye utstillingen der Joar Nango og hans kolleger i gruppa Vuogas har bygd en ny bealljeagoahti / buesperregamme. Her er tuppen av et vindmølleblad trengt inn mellom reisverket. Sammenhengen mellom den gamle Renberg-gammen og den nye i lag med de andre elementene i den nye utstillinga Rávdnji, handler om såre fortellinger som fremdeles påvirker samisk kultur og samfunn.

I forkant av den første pansamiske samlinga av samer den 6. februar 1917 i Tråante/Trondheim skrev Elsa Laula Renberg den lille pamfletten *Infør lif eller død* som opprop for å gå til kamp for den samiske kulturen og reindrif. Siden 1917, og lenge før dette, har samisk kultur og særlig reindrif stadig stått i kamp mot ulike strømmer og utbyggingsprosjekter i samfunnet som setter press på beiteland, kultur, familier og enkelt-personer. Dette henspiller utstillinga på gjennom valget av navnet Rávdnji som tittel, som betyr strøm på samisk, og gjennom utstillingselementer som de vregte koftene. En mer konkret betydning av tittelen er også stedet Rystraumen, et eldgammelt svømmested for rein. Flyttingen av reinflokkene kan besøkende se i filmen «Med svenske lappar på vårflytting» fra 1915, som er projisert på vindmøllebladet i utstillinga.

Tvangsflytting fra Tromsøområdet

I boka *Könkämävuoma-samernas renflyttningar till Norge. Om sommerbosättningar i Troms fylke på 1900-talet* blir vi kjent med bakteppet for det som har blitt kalt for tvangsflyttingen (bággojohtimat) fra beiteområdene i Troms. Tvangsflyttingen var et resultat av statens jordbrukspolitik og arealinteresser på bekostning av reindrif og bruk av reinbeitene i Troms. Før begynnelsen av 1700-tallet foregikk det en helårsdrift med rein på øyene utenfor Romsa/Tromsø, slik som på Ráneš/Ringvassøy, som gradvis ble erstattet av en driftsform med større flokker som flyttet mellom sommerbeiter på kysten og vinterbeiter i innlandet. Fra 1820-årene vitner kildene om at samiske slekter fra bl.a. Karesuando, Könkämä og andre områder hvert år flyttet til sommerbeitene i Tromsøområdet. Disse sesongvise flyttingene ble det gradvis slutt på etter at reinbeitekonvensjonen av 1919 trådte i kraft i 1923. Forfatter og etnograf Ernst Manker kaller i sin bok *Rajd och karavan* (1958) reinbeitedistriktene på kysten for «havlandet». I sine reiseskildringer fra havlandet skriver han om slutten på denne reindrif og møter noen av familiene som ble igjen for å drive helårsdrift med rein på øyene etter 1923. Familiene Nutti og Påve var på Sázzá/Senja, familien Kitti på Sállir/Kvaløya og Raste og Pilto på Ráneš/Ringvassøya. De hadde blitt såkalte «norsklapper», som Manker skriver om i sin bok.

I boka *Könkämävuoma-samernas renflyttningar till Norge* dokumenterer Lars J. Walkeapää reinflyttingen fra Sverige til alle sommerbeitene i Troms som: Stuoranjárga/Tromshalvøya, Nieidavuovdi/ Andersdalen, Vuovlenjunni/ Stormheimen, Skibotn/Nordnes, Falsnes, Márkos-Mállá/Markusfjellet, Njállavárri/Stabursfjellet, Ittonjárga/Lyngenhavvøya, Láhku/

Lakselvdalen, Ráneš/Ringvassøy, Sállir/Kvaløy og Rostadalen. Disse distriktene var hjemstedene til slektene Ándoma, Heigás, Labba, Omma, Blind, Päiviö, Hotti, Siiri, Vasara, Juuso, Hurri, Nutti, Kitt, Valkeapää, Utsi, Unga, Orbus, Tomma, Baer (Ándirat), Pilto, Rasti, Heaikka, Ponga, og andre. Slektenes flytteveier, hvilesteder, boplasser og gjerder i alle distriktene er tegnet inn på kart og beskrevet. Som del av utstillingsprosjektet er flytteveiene digitalisert og med i digitale kartfortellinger om tvangsflyttinga.

Hvilke følger hadde stengingen av grensene for familiene som brukte dette landet? I sin bok *Herrene sendte oss hit* (2021) forteller Elin Anna Labba om etterkommerne etter de som hadde beinbeiteland på Sállir/Kvaløya frem til begynnelsen av 1900-tallet. Hun beskriver personlige minner og historier om vansker med å tvangsflytte flokkene og bosette seg i nye reinbeiteland der det allerede var folk og reindrift

fra før. Som Elsa Laula Renberg, er også Elin Anne Labbas misjon å kjempe for den samiske kulturens overlevelse. Hun gjør det med å sette fokus på historie som har blitt usynliggjort i statenes historiefortelling og om sin personlige historie for seg selv og for familiene som ble tvangsflyttet. Både kartfortellingene og opptak av Labba som forteller fra sin bok er å finne i utstillinga Rávdnji.

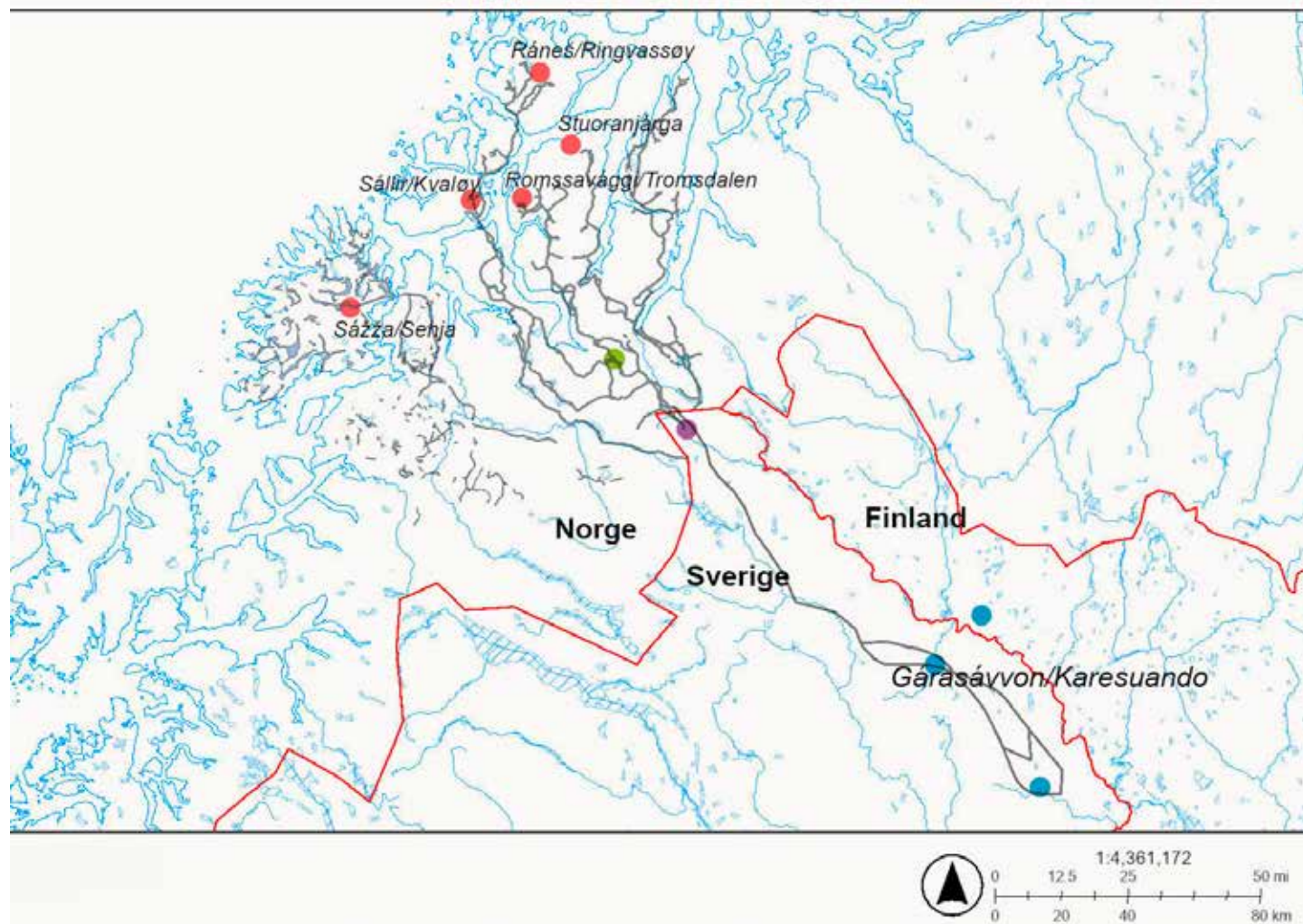
Dagens samekamp

Et annet eksempel på press fra storsamfunnet er utbyggingen av vindkraftanlegg over hele landet. Det er igjen stor samisk motstand mot utbygging i reinbeiteområde som forener samer over hele landet, fra reindriftssamene på Fosen, samiske aktivister foran Stortinget, organisasjoner og lokalsamfunn i Finnmark og reineiere på Sállir/Kvaløya i Elin Anna Labbas families gamle reinbeiteland. Som del av protestene mot utbyggingen av vindkraft på Fosen kledde aktivistene som

Del av utstillinga Rávdnji med utsnitt av Guovdageaidnu-kofte på vranga og Renberg-gammen i utstillinga Samekulturen. Foto: Mari Karlstad, 2024.

Flytteveier og boplasser før grensestengingen

Flytteveier fra Karesuando til reinbeitedistrikter i Tromsømrådet før 1919. Digitalisert av Marthe Olea Angelsen Stupforsmo og Camilla Brattland. Bakgrunnskart tilrettelagt av Erik Kjellmann. Kartet er tilgjengelig på skjerm i utstillinga og på universitetsmuseets nettsider. Kildegrunnlag: Walkeapää 2009

demonstrerte utenfor Stortinget koftene sine på, med den vrang side ut. Vrengte koffer er i deler av samisk tradisjon et tegn på at man ikke er enig i en avgjørelse. Denne formen for protest er tatt opp i utstillinga Rávdnji og beskrives slik av Joar Nango i hans tekst om utstillinga;

Siden jeg er kunstner og ganske bevisst de fortellingene jeg er med på å skape bestemte vi oss også for å bake inn en del subtile, dagsaktuelle kommentarer til dagens samekamp gjennom de elementene som blei lagt til i designet også. Her finnes to vrengte koffer, et bilde av en brennende vindmølle fra Kvaløya og i midten av hele utstillinga kan man krype inn under tuppen av en vindmølle for å høre historien om tvangsforflytta sameer fra Tromsø. Disse er alle litt subtile referanser til motstandskamp og landrettigheter, og for meg en slags invitasjon inn i en diskusjon omkring overgrep mot samiske landområder som historien i utstillinga trekker frem, men som i mine øyne fortsatt pågår

i like stor skala den dag i dag. De er lagt inn som små referanser betrakter selv kan velge å lese på sin måte. Det er tenkt at en omviser skal kunne løfte frem noen av disse historiene og forme omvisningen så "politisk" som hen selv vil. Hvorfor skal nødvendigvis utstillingsdesign være nøytral i sin materialitet?

Utstillinga Rávdnji gir oss en mulighet til å kunne trekke fram ulike historier tilpasset til gruppen av besøkende på museet. For gruppen av turister som kom på besøk til museet på den 6. februar 2025 ble fortellingen om landsmøtet i 1917, og den historiske vårflyttingen fra Karesuando til Sállir/Kvaløya, viktig å fortelle. Dette er to hendelser fra begynnelsen av 1900-tallet som ligger langt fra hverandre geografisk, men nært i tid, og som begge symboliseres av elementer i museets utstillinger – Elsa Laulas gamle og en video som viser vårflytting der reinflokkene svømmer over Rystraumen i 1915.

For turister som gjerne kommer fra Europa eller andre deler av verden er denne historien i utgangspunktet ukjent, men samtidig kjent. De universelle trekkene med Rávdnji handler om nasjonalstaters oppbygging, grensetrekking og assimilering av de som ikke hørte til de nasjonsdannende folkeslagene, særlig urfolk og minoriteter. Fornorskning og stengingen av grensene mellom stater er lange historiske prosesser som har hatt klare negative konsekvenser for samisk kultur. I et historisk perspektiv er det enkelt å være enige om at dette er historiske

fakta og ikke «politikk». Samtidig er det viktig å være klar over at ikke alle er enige i at flyttingen av reinflokkene fra Norge til Sverige skjedde bare med tvang.

At det ble ledige beiter på øyene i Troms ble også en fordel for familiene som ble igjen, slik som familien til Margrethe Kitti, og for andre reindriftsfamilier som etter hvert overtok beitene. En av disse er familien Aleksandersen Turi fra Guovdageaidnu/Kautokeino som driver helårlig reindrift på den sørlige delen av Sállir/Kvaløya. I

Del av utstillinga Rávdnji med utsnitt av bildet av den brennende vindmøllen «Margrethe Kitti», og bealjjegoahti med vindmølleblad. Foto: Mari Karlstad 2024

– Brann i vindmølle

Sort røyk fra vindmølle på Kvaløya i Tromsø.

Testturbinen som høytidelig ble døpt av fylkesråden i 2004 for «Margrethe Kitti I», brant i 2010.
Foto: Geir Yttergård, avisa Nordlys

deres beiteområder ligger Kvittfjell og Raudfjell, som ble utbygd med vindkraftanlegg etter at familien begynte med reindrift i området. Vindkraftanleggene er plassert midt i det som er et godt kalvingsområde for rein. Mange år før utbyggingen begynte, plasserte utbyggeren Norsk Miljøkraft AS en testturbin på Sáallir/Kvaløya i 2004, og kalte vindmølla for «Margrethe Kitti». Testturbinen brant i 2010, og bildet av den brennende vindmølla er tatt inn i utstillinga. Både bildet av den brennende «Margrethe Kitti» og vindmølettuppen som trenger inn i gammen i midten av Rávdnji er sterke symboler på de ytre kreftene som påvirker reindriften og samisk kultur som helhet. Historien om reindrift på Sáallir/Kvaløya fra tvangsflyttingen fram til i dag er heller ikke fri for interne uenigheter mellom reinbeitedistrikter og familier som kan strekke seg over lange tidsrom og geografiske distanser.

Påvirkning fra vindkraft på reindrift og samisk kultur

Et annet tema som er viktig å formidle er selve substansen i påvirkningen fra vindkraft på reindriften, som ofte oppfattes som et «politisk»

tema. Med dette menes at det stadig sår tvil om vindkraft egentlig har så stor påvirkning på reinen som folk vil ha det til. Med utgangspunkt i feltarbeid og intervjuer med reieneierne i vindkraftområdene på Sáallir/Kvaløya og Vártná/Vannøya skriver Brattland og Hausner om dette i artikkelen «Vindkraftutbygging og bærekraftig reindrift på tøyen i Troms». På Sáallir/Kvaløya (Dorvvošnjárgga siida) opplever reieneierne et stort press fra vindkraftutbygging. Siden beiteområdene er begrenset kun til den sørlige delen av Sáallir/Kvaløya, har de få alternative beiteområder til områdene som ble utpekt til vindkraftområde. Kvittfjell og Raudfjell var tradisjonelt gode vinterbeiteområder og kalvingsområder som ga naturlig beskyttelse mot rovdyr.

I tilfellet Raudfjell og Kvittfjell slik som på Fosen var det ikke bare snakk om tap av viktige kalvings- og beiteområder, men også de større virkningene for den helhetlige driften som gjør at tålegrensen for press til slutt er nådd. Summen av alle disse tiltakene etterlater et bilde av en reindrift hvor det er menneskene som i økende grad bestemmer hvor reinen skal være, i et landskap dominert av menneskelige aktiviteter. I dette bildet gjør rein-

eierne kontinuerlige avgjørelser og vurderinger for å ivareta både dyrevelferd og gode forhold med naboer og andre næringsutøvere slik som bønder og hundekjører. Dette er langt fra drømmen om en tradisjonell reindrift for mange reindriftsutøvere, noe som igjen har følger for muligheten til å overføre tradisjoner, kunnskaper og praksiser fra en generasjon til den neste.

En politisk utstilling?

De to gammene som rammer inn utstillinga Rávdnji, de vregte koftene, den brennende testturbinen «Margrethe Kitti» og vindmøllebladet er deler av flere fortellinger som utgjør samisk historie ikke bare i Tromsøområdet, men på hele Nordkalotten. Fortellingene til Labba og historien til Renberg rammes inn av store samfunnsmessige endringer som knytter samisk historie sammen på tvers av landegrenser og århundrer. Det er slående hvordan mange av de samme konfliktene og utfordringene ser ut til å gjenta seg, og alltid med press på samisk kultur som en utløsende faktor for protest og motstandsbevegelser. Etableringen av vindkraftanlegg er en slik prosess, som inneholder mange dimensjoner som har påvirkning langt utover den enkelte rein og den enkelte familie. Å innlemme en vindmølle i utstillinga kan virke politisk. Mine erfaringer som forsker og omviser er tvert om at dette inviterer til kritisk diskusjon. Besøkende oppfatter stort sett vindmøllebladet som en kunstnerisk installasjon, før de får vite hva det store hvite objektet egentlig er for noe. Joar Nango forklarer det slik i sin tekst om utstillinga;

Grepet med å bygge en gamme av en vindmølletupp syns jeg har en kunstnerisk undertone som løfter dagsaktuelle problemstillinger inn i designen på en subtil måte. På foten av vindmøllebladet har vi et vakkert videomateriale funnet fra svensk side som viser en reinflokk svømmende over Rávdnji. Vi har også gjort et halvferdig design til et avtrykk av vindmøllevingen på gulvet. Trykket er 20 meter langt og er kun en liten del av den opprinnelig 70 meter lange vingen. Gulvtrykket strekker seg utover i rommet og liksom leder deg inn i utstillinga. Dette blei det ikke penger til å få gjennomført. Det var litt synd syns jeg. Det hadde gjort vindmølletuppen litt mer tydelig og understreket verdi og skalaperspektivene den jo symboliserer.

Som omviser i en samisk utstilling som handler om press fra storsamfunnet mot en minoritet og urfolkskultur er det vanskelig å unngå å være «politisk». De færreste gruppene som besøker utstillingene vet om hele sammenhengen mellom statenes politikk, samisk og lokal historie. Både dagsaktualiteten i utstillinga og den store interessen fra etterkommerne til de som hadde sine sommerbeiteområder rundt Tromsø før begynnelsen av 1900-tallet viser et stort kunnskapsbehov.

Referanser:

- Brattland C. og Hausner V. 2022. Vindkraftutbygging og bærekraftig reindrift på to øyer i Troms. I: Brattland, C. og V. Hausner (red.) 2022. Vindkraft og reindrift. Temanummer i tidskriftet *Utmark* 1/2022
- Labba, E. A. 2021. *Herrene sendte oss hit*. Om tvangs flyttingen av samene. Pax forlag A/S Oslo.
- Laula, E. 1904. *Inför lif eller död? Sanningsord i de lappska förhållandena*. Wilhelmssons boktryckeri A.- B. Stockholm.
- Manker, E. 1958. *Rajd och karavan*. LTs forlag, Nordisk Rotogravyr, Stockholm.
- Mathisen, H. R. 1989. Samisk reindrift i Tromsø-området. *Ottar 1989, nr 178*. Norges arktiske universitetsmuseum, UiT.
- Walkeapää, L. J. 2009. Könkämävuoma-samernas renflyttningar till Norge. Om sommarbosättningar i Troms fylke på 1900-talet. *Tromsø Museums skrifter XXXI*. Tromsø Museum – Universitetsmuseet. UiT.

Forfatter:

Camilla Brattland er førsteamanuensis i kulturvitenskap ved Norges arktiske universitetsmuseum. Hennes arbeidsfelt er Nordnorsk folkemusikksamling og joikearkiv og hun var med på å utvikle utstillinga Rávdnji. Hun forsker på samisk kultur og historie og særlig samisk og lokal økologisk kunnskap,

herunder interaksjon mellom vindkraftutbygging og andre arealinngrep, og reindrift. E-post:

camilla.brattland@uit.no

<https://orcid.org/0000-0002-0308-4524>

Refleksjoner rundt det kuratoriske arbeidet med utstillingen Rávdnji

Rossella Ragazzi i samarbeid med Joar Nango

<https://doi.org/10.7557/ottar.8067>

Denne teksten belyser hvordan vi har arbeidet med museumsutstillingen Rávdnji – den strie straumen. Samiske spor i Tromsøområdet. Vi ser nærmere på rammene som var veiledende for den kollektive, faglige innsatsen og bakgrunnen for de kunstneriske ambisjonene med utstillingen.

Kuratorisk gruppe

Norges arktiske universitetsmuseum åpnet utstillingen Rávdnji den 13 juni 2024, etter to år med planlegging og kuratorisk arbeid. Utstillingen er resultat av et bredt samspill der fagpersoner både innenfor og utenfor museets vegger samarbeidet, fra idémyldring til siste lille detalj. Fra museet utgjorde kuratorisk team fire forskere, Camilla

Brattland, Trude Fonneland, Rossella Ragazzi og Ingrid Sommerseth og administrativ prosjektleder, Inger Kaisa Bækø. Andre ansatte ved museet som Knut Geir Aga, Anna Buduson, Håkon Dahlen, Ingar Figenschau, Bjørn Hatteng, Sveinulf Hegstad, Mari Karlstad, Per Helge Nylund og Dikka Storm medvirket med sine faglige innspill og sitt arbeid. I tillegg deltok Joar Nango og hans team Vougas; bestående av Eystein Talleraas, Martijn in't Veld, Tobias Aputsiaq Prytz og Arne-Terje Sæther i arbeidet med kunstnerisk uttrykk, design og oppsett av utstillingen.

Arbeidet med aktuelle fotografier og filmopptak fra området var en sentral del av utstillingsarbeidet. Mange av de gamle bildene manglet metadata som stedsnavn og personnavn. I dette arbeidet fikk museet hjelp fra lokale tradisjonsbærere som Desirée Päiviö og arkeolog Stine Benedicte Sveen ved Sametinget for å kontekstualisere mange av bildene som vi ønsket å bruke i utstillingen.

Å kuratere en utstilling i en utstilling

Rávdnji er bygd som en del av den gamle, permanente utstillingen om samisk kultur, Samekulturen. Den overordnede problemstillingen var med andre ord hvordan gjøre Rávdnji aktuell og visuell i den gamle «klassiske» og velkjente utstillingen Samekulturen?

Samekulturen som åpnet dørene i 1973 og har levd et over femti år langt «utstillingsliv» i museet, dokumenterer samisk materiell kultur fra hele Sápmi fra før industrialiseringen. Samekulturen ble produsert av professor Ørnulv Vorren sammen med flere samiske bidragsytere som kunstnerne Iver Jåks og Idar Ingebrigtsen. I flere tiår var utstillingen en institusjon i Sápmi og i hele Norge. Hundretusener av besøkende, skoleelever, studenter, forskere og turister har lært av den. Joar Nango påpeker at han har besøkt og brukt utstillingen aktivt gjennom mange år, både som

Joar Nango og Tobias Aputsiaq Prytz i arbeid med utstillingen. Foto: Ingrid Sommerseth

Prosjektgruppa på befarings i Rávdnjevággi/Finnheia, september 2022. Foto: Dikka Storm

barn og senere som student i arkitektur. Nango understreker;

Utstillinga har stått så lenge at dens antikke karakter faktisk har begynt å få et preg av å være verneverdig da den er så tidstypisk og håndlaget. At kunstnerne Iver Jåks og Idar Ingebrigtsen har vært med i utformingen og satt sitt særpreg og sin signatur på den gjør den ekstra spesiell for mitt vedkommende. Spesielt de håndtegnede illustrasjonene fra Jåks har en egen kraft, syns jeg. Jeg har vært utallige ganger innom utstillingen, som barn, men også i nyere tid, nå sist med min gamle tante fra Máze. Det var spesielt sterkt. Hun kunne fortelle meg mye om redskapene som finnes i monterne, da hun har vokst opp på et sted og i en tid hvor disse var i daglig bruk. Med andre ord var det stort for meg å bli invitert til i å jobbe med denne utstillinga.

Samekulturen har gjennom sitt lange museale liv utviklet seg til å bli en verdifull gjenstand og museal «agent». I de senere år har utstillingen vært preget av infrastrukturelle forringelser i en ellers svært godt vedlikeholdt presentasjon av objekter, gjenstander og dioramaer. Utstillingen virket ofte for stille, mørk og noe slitt, og i mange år har museets ansatte vurdert å ta tak i disse utfordringene. To av kuratorene (Fonneland og Ragazzi) har arbeidet med kritiske museologiske analyser av de samiske utstillingene ved museet og det ble stadig tydeligere at den klassiske utstillingen trengte en intervensjon både med tanke på innhold, form og språk. Sammen med Joar Nango ønsket vi å overskride den statiske formen som de tause dioramaene var preget av. Utstillingsgruppen ønsket å gi stemmer til dens stillhet ved å engasjere publikum på en nyskapende måte. En av hovedmålene var å

åpne opp for samspill, en interaksjon mellom mennesker, rom og arkitektur. Grunnideen i utstillingsdesignet har vært å utvikle utstillingen på en respektfull måte. Arealet som ble valgt ut for ny interaksjon, var den bakerste delen av Samekulturen. Nango påpeker;

I enden av utstillingsrommet har det stått et diorama med en bealljegoahti (buesperregamme) og en njalla (stabbur) på et hvitt snøkledd gulv laget av isopor. Akkurat dette rommet fremstod som det minst forseggjorte i hele utstillinga. Publikum kom liksom ikke nært nok til objektene og de koftekledde dukkene som satt inn i bealljegoahti fremstod som stive og gått ut på dato. Siden gulvet også fremstod slitt (spesielt det veldig falmede snøgulvet) og dioramaet tok opp såpass mye plass, valgte vi altså å fjerne objektene, rive gulvet og åpne opp dette arealet for å bygge vårt nye

Fjerning av utstillingsdukke og bygningsselementer i det innerste dioramaet i Samekulturen.

Foto: Rossella Ragazzi

design til Rávdnji inne i dette rommet. Lávvu med koftekledde dukker, kaffekjele, njalla, jerv og ski blei lagt tilbake i museets arkiver. Veggflatene har et slags årstidstema og er malt av billedkunstneren Idar Ingebrigtsen. Det store veggmaleriet er på lerret som er fastmontert på veggen i rommet. Det ville vært umulig og fjerne dette maleriet uten å ødelegge det. Maleriet er egentlig ganske sensitivt gjort sånn reint fargepalettmessig. Vi ønsket å ivareta denne stemninga.

Tematisk utgangspunkt – samisk historie i Tromsøområdet

Kuratoreteamet og pedagogene på museet har tatt imot og undervist besøkende i Samekulturen i mer enn to tiår og har ofte blitt spurt om hvorfor utstillingen ikke hadde et dedikert område om den samiske historien i Tromsøregionen. Et godt spørsmål som måtte tas på alvor.

En av grunnene for den manglende kunnskapen om samisk bosetning i Tromsøregionen er tvangsflytting av de samiske familiene fra 1920-tallet. I 1919 ble Norge og Sverige enige om en ny reinbeitekonvensjon der resultatet var at samer fra svensk side mistet beiteområdene ved kysten, noe som innebar en halvering av reintallet som kunne flyttes over grensen. Myndighetene beskrev denne prosessen som en «dislokasjon», mens den på samisk ble beskrevet med begrepet «bággjohtin», som betyr tvangsflytting. To landskapsrom ble valgt ut til utstillingen for å tematisere konsekvensene av tvangsflytting fra Romsa/Tromsø, nemlig Rávdnjevággi/Finneheia og Romssavággi/Tromsdalen. Begge disse områdene hadde før tvangsflyttingen hatt en rik samisk sesongmessig bosetting.

Samisk bosetning i Tromsøregionen, enten den var permanent eller sesongbasert, var knyttet til kystaktiviteter som fiske, men også reindrift, handel, turisme og håndverk. Epoken som er i fokus i utstillingen er de første tiårene av 1900-tallet. I tillegg dokumenterer utstillingen arkeologiske funn som forteller om samisk tilstedeværelse i regionen gjennom flere tusen år, sjøsamisk kultur og samisk tilstedeværelse i Tromsø i dag. Prosjektgruppen bak utstillingen anså det som nødvendig og tidsriktig å se nærmere på den samiske tilstedeværelsen i Tromsøregionen, fordi museet har vært en aktiv aktør og formidlere av samisk kulturarv her i over 150 år.

I sentrum av utstillingen fins en bealljegoahti-struktur (buesperregamme) tilvirket med materialer fra Rávdnjevággi, og inne i den er det plassert en stor slipestein. Denne representerer den originale slipesteinen som er funnet i en av tuftene i Rávdnjevággi. Slipesteinen fungerer som et

arrán/ildsted som lyser opp gjennom videoinstallasjonen som projiseres her. Joar Nango påpeker;

Inne i goahti kan man sitte på to lave luiodu-benker som har trekk sydd av ulike skinnrestematerialer. Disse benketrekkene er designet og sydd på bestilling av duojár Katarina Spik Skum. Man sitter slik man ville gjort i en gamme. For å få ryggstø har vi laget to vertikale bokser på samme måte som man bygger inn vinduer i slike gammekonstruksjoner.

På fremsiden av disse vindusboksene har vi laget to lysbokser hvor to av de fem infopanelene i utstillingen er lagt. Det er de to viktigste panelene som inneholder info om Rávdnjevággi og Romssavággi.

I museets samlinger og arkiver oppbevares viktige kilder til samiske historie: innspilt luohti/joik fra blant annet Stuoranjárga/Tromsø fastland og øyene utenfor, unike arkeologiske gjenstander, duodji produsert på begynnelsen av 1900-tallet, gávttit

Elin Anna Labba leser utdrag fra boken: *Hearráat dat bidje min: bággajohtimiid birra* (2020) og Polina Medvedeva filmer.
Foto: Rossella Ragazzi

(kofter) og redskaper. Kuratorteamet bestemte at dette var et viktig grunnlag for å profilere temaet for utstillingen.

Selv om utstillingen har et historisk fokus peker den også på utfordringer som samiske samfunn står ovenfor i dag. Joar Nango understeker; *Vi valgte å bygge en gamle mellom anna ut av en vindmølletupp. Det syns jeg har en kunstnerisk undertone som løfter dagsaktuelle problemstillinger inn i designen på en subtil måte.* Vindmøllebladet som Nango valgte å bygge inn som sentral del av strukturen i goahti/gammen åpner for fortellinger om dagens utfordringer for reindriften i Sápmi. Den samme funksjonen har to av koftene som er del av utstillingen. Begge koftene er vist med vrangsidene ut. Å bære en vrent kofte kan ses som et uttrykk for protest. I utstillingen kan man sitte under vindmøllens vingetupp og ta inn Anders Sunna sitt verk som tydelig tematiserer både historiske og nåtidige overgrep mot natur og mennesker i Sápmi.

For Tromsøområdet var det nærliggende å peke på dagens utfordringer som utbyggingen av vindmølleanlegget Kvittfjell Raudfjell på Sállir/Kvaløya og på planene om et vinterskisenter i Rávdnevággi/Finnheia. Begge disse inngrepene får konsekvenser for dagens reindrift og for de samiske kulturminnene i området. Slik vi ser det er det museet sin rolle å formidle kunnskap med utgangspunkt i våre arkiv og samlinger som kan fremme en mer nyansert forståelse av konsekvensene av slike inngrep.

Bærekraft som prinsipp

Et sentralt prinsipp i Joar Nangos design er gjenbruk og bærekraft. Nango og teamet Vougas ønsket å bruke kortreiste materialer i produksjonen av utstillingen, Nango påpeker;

For meg er det et poeng å hente materialer direkte herifra – i stedet for å kjøpe industrielt og kommersielt produsert trevirke hos en trelasthandel. Det er et bærekraftig prinsipp vi i Vougas jobber etter. Å bruke øks og håndverktøy på rått naturmateriale er en av grunnmetodene i samisk design og arkitektur, og jeg syns også det var spennende og bygge en utstilling med en sann type fremgangsmåte. At man liksom “høster materiale” selv. Samtidig tror jeg at materialenes opprinnelse løfter fortellinga om stedet og at de tar med seg en viss energi inn i utstillingen som styrker og løfter tilstedeværelsen av Rávdnevággi i rommet.

Bærekraftsprinsippet kom også til uttrykk i utstillingens videre design. Sammen med Nango gikk kuratorisk team på oppdagelsesferd i museet mange lagerrom på leting etter materiale som

kunne være egnet for nytt liv i Rávdnji. Utstillingens fire montrer og lysrigg er alle gjenbruk fra tidligere utstillingsproduksjoner Nango reflekterer over denne måten å jobbe på som en høstingsprosess. Man høster av et overskudd i naturen, men også innenfor museet sine vegger.

Utstillingens kunstneriske ambisjon

Utstillingen Samekulturen har et tydelig samisk kunstnerisk avtrykk gjennom bidragene til Iver Jåks og Idar Ingebrigtsen, som satte sitt preg på hvert at utstillingens mange montre. Denne kunstneriske arven var noe vi ønsket å videreføre i Rávdnji. I samarbeid med Nango inviterte vi derfor inn flere kunstnere; Elin Anna Labba, Elina Waage Mikalsen, Andreas Kühne, Paulina Medvedeva, Anders Sunna, Hans Ragnar Mathisen og Katarina Spik Skum som alle har bidratt med kunstneriske arbeider inn i utstillingsrommet.

Keviselie – Elle Hánsa/Hans Ragnar Mathisen, er en berømt samisk kunstner og æresdoktor ved UiT. Blant han mest kjente verk er kart over nordområdene med samiske stedsnavn. Disse kartene har oppnådd nærmest ikonisk status som representasjoner av verden fra et samisk- og urfolksperspektiv. Flere av kartene inneholder stedsnavn fra Tromsøområdet og disse er inkludert i utstillingen Rávdnji. Anders Sunna, en samisk bildekunstner fra svensk side av Sápmi, er kjent for sine sterkt politiske verk. I Rávdnji har han bidratt med et verk på baksiden av vindmøllebladet og på deler av veggmaleriet opprinnelig laget av Idar Ingebrigtsen. Katarina Spik Skum, en samisk håndverker (duojár) og kunstner fra Jáhkamáhkke/Jokkmokk, har bidratt med sitteputer og dekor i reinskinn og selskinn.

Den samiske forfatteren Elin Anna Labba bidrar med tekstutdrag og opplesning fra boka Hærrát dat bidje min: *bággjohtimiid birra* (2020) (Herrene sendte oss hit – om tvangsflyttingen av samene), og forteller gjennom et intervju, som er tilgjengelig i utstillingens digitale skjerm, om prosessen knyttet til skrivingen av boka. Andreas Kühne, Polina Medvedeva og Elina Wage Mikalsen samarbeider i utstillingen om et lyd- og videoverk som er projisert på slipesteinen. Dette verket tar utgangspunkt i bilder, lyder og luohti (joik) fra landskapsrommene Rávdnevággi, Romssavággi og fra byen Romsa.

Å levendegjøre en historisk fortelling for et museumspublikum

Et av målene for utstillingen Rávdnji var å aktivt involvere besøkende i forhold til synsinntrykk, lyd og følelser. Design og faglig innhold er tilpasset utstillingsrommet, som på tross av sin beskjedne

størrelse, tjener som en katalysator for utstillingens faglige innhold, pedagogiske ressurser og de spontane dialoger som skjer inne i selve utstillingen.

For at publikum skal få komme tett på og oppleve de ulike landskapsrommene Rávdnjevággi og Romssavággi, ble lyd- og musikkforsker Andreas Kühne påkoplet prosjektet. Gjennom et samarbeid med den samiske komponisten Elina Waage Mikalsen og filmskaper Polina Medvedeva filmet de og tok opp lyd i de to landskapsrommene og tilførte samiske fortellinger og *luohti*. Lydlandskapet i rommet er laget for å engasjere og transportere deltakerne på en reise. Lydverket springer ut fra en lydkilde montert i toppen av *goahti*. Slik tar *goahti* form som et audiovisuelt rom med en åpen og fleksibel struktur. Publikum får her mulighet til å ta inn de to landskapsrommene gjennom lyd og bilder og gjennom sansing av materialer og kunstverk.

På vindmøllebladet sin rampe kan publikum oppleve hvordan flyttingen med rein fra vinterbeite på svensk side til norskekysten foregikk gjennom en stumfilm fra 1915. Filmen er del av Svensk Filmarkiv, og det er gitt tillatelse til bruk av filmen i utstillingsøyemed. Utstillingen inneholder også en digital skjerm der publikum kan studere et kart over gamle flytteveier og høre utdrag fra boken *Hearráat dat bidje min: bággjohtimiid birra* (2020). I tillegg hører vi her Labba fortelle fra hennes egen families historie og tilknytning til Tromsøområdet før tvangsflyttingen og konsekvensene tapet av sommerhjemmet medførte. I lydverket valgte Labba å lese fra boken på samisk. Lyden av det samiske språket er med på å forsterke opplevelsen av et samisk landskapsrom.

Avslutning

Ved å skape synergi mellom mange ulike fagfelt og kunstneriske bidrag, prøvde vi å vise at å produsere utstillinger krever respekt for alle ekspertiser som finnes på museet og rundt museet. Å skape en ny utstilling kan ikke gjøres med en «pyramidestruktur» fordi hvert bidrag påvirker de andres bidrag og krever en god dialog. Vi håper at utstillingen Rávdnji skal bidra til å utvide kunnskap om den samiske historien i Tromsøområdet som lenge har vært underkommunisert og usynliggjort. Målet er at utstillingen tilbyr en opplevelse som vekker nysgjerrighet for videre utforskning av områdets samiske historie.

Litteratur:

- Baglo, C. Nyyssönen, J. and Ragazzi, R. 2019. Museums as arenas for the production and circulation of knowledge on Sámi cultures, societies and identities. *Nordisk Museologi* (3) s. 5-7. <https://doi.org/10.5617/nm.7715>
- Fonneland, T. 2019. The Samekulturen Exhibition. A social actor at the Tromsø University Museum. Knowledge Production and Shifting Circumstances. *Nordisk Museologi* (3) s.118–133. <https://doi.org/10.5617/nm.7731>
- Labba, E. A.2020. *Hearráat dat bidje min: bággjohtimiid birra*. Norstedts.
- Ragazzi, R. and Nerici, G. 2019. Discourses, Practices and Performances in Sámi Museology. *Nordisk Museologi* (3) s. 134–151. <https://doi.org/10.5617/nm.7742>
- Storm, D. 1999. Rávdnjemuotki – Straumseidet. *Ottar nr. 224, 1 /99*. Tromsø Museum, UiT.

Forfatterne:

Rossella Ragazzi flyttet fra Italia til Sápmi i 1999 og er førsteamanuensis ved Norges arktiske universitetsmuseum. Hun har tidligere arbeidet som antropologisk filmlektor ved Institutt for Sosialantropologi, UiT. Hun er spesialisert i multimedial antropologi, med fordypning i

urfolk og samisk museologi. Hun er også filmskaper og redaktør.

E-post: rossella.ragazzi@uit.no

<https://orcid.org/0000-0003-0192-7687>

Joar Nango er en samisk kunstner og arkitekt bosatt i Tromsø. Han har blant annet stilt ut ved nasjonale og internasjonale institusjoner som; Nordisk paviljong ved den 18. internasjonale arkitektur utstillingen, La Biennale di Venezia, Documenta i Kassel/Athen, National Gallery of Canada og som festspillutstiller ved Bergen Kunsthall. I 2024 ble Nango tildelt den prestisjefulle Kurt Schwittersprisen i regi av Sprengel Museum i Hannover, Tyskland.